

Φυσικαλισμός και υλισμός: Η εξέλιξη ορισμένων ιδεών στο πλαίσιο της νεοθετικιστικής φιλοσοφίας*

Αιμίλιος Μεταξόπουλος

1. Σύνοψη των βασικών αρχών και στόχων του νεοθετικιστικού κινήματος — η φυσικαλιστική αναδιατύπωση

Μπορούμε να χωρίσουμε την ιστορία του νεοθετικιστικού κινήματος σε δύο μείζονες περιόδους: την ευρωπαϊκή που αρχίζει στη Βιέννη γύρω στα 1925 και λήγει —σχηματικά— τό 1936 με τη δολοφονία του Μ. Schlick (Μ. Σλικ), ιδρυτή του Κύκλου της Βιέννης· την αμερικάνικη ή, αλλιώς, φάση της διασποράς και της μετανάστευσης στις ΗΠΑ. Η πλειοψηφία των μελών του κύκλου καθώς και η σειρά διακεκριμένων εκπροσώπων —άλλων συσπειρώσεων, ιδεολογικά συγγενών με τον κύκλο— ομάδες της Βαρσοβίας (Tarski κτλ.) (Τάρσκι), του Βερολίνου (Hempel κτλ.) (Χέμπελ) εγκαταλείπουν τις χώρες τους εξαιτίας της κατάληψης της εξουσίας από τον Χίτλερ για να εγκατασταθούν στο Σικάγο, την Καλιφόρνια κι άλλες αμερικάνικες πόλεις. Σαν οργανωμένο λίγο-πολύ κίνημα ο νεοθετικισμός θα επιζήσει με τη μια ή την άλλη μορφή μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '50 (αν και η τυποποιημένη από τον Χέμπελ νεοθετικιστική οπτική των επιστημονικών θεω-

* Το κείμενο αυτό προέρχεται από μια διάλεξη που δόθηκε το 1982 στα πλαίσια του σεμιναρίου για την Ιστορία του Υλισμού του καθηγητή κ. Ο. Bloch στο Université de Paris I, Panthéon-Sorbonne.

ριών, γνωστή σαν «ορθόδοξη οπτική», δεν θα ξεπεραστεί παρά πολύ αργότερα).

Στο θεωρητικό επίπεδο, η πρώτη ή ευρωπαϊκή περίοδος μπορεί με τη σειρά της να διαιρεθεί σε δυο φάσεις: η πρώτη, 1925-30, κυριαρχείται από τις ιδέες που ο Rudolf Carnap (Ρούντολφ Κάρναπ) ανέπτυξε στη *Λογική Δομή του Κόσμου* (*Logische Aufbau der Welt*) (1928) και για τις οποίες θα κάνουμε ορισμένες νύξεις στη συνέχεια· η δεύτερη μπορεί να ονομασθεί φάση του φυσικαλισμού (physicalismus) και είναι αυτή της διάσπασης του Κύκλου της Βιέννης σε δύο τάσεις: μια μετριοπαθή, μ' επικεφαλής τον επηρεασμένο από τον Wittgenstein (Βίτγκενστάιν), τον Σλικ και τον Waissman (Βάισμαν), και μια ριζοσπαστική, φυσικαλιστική, με κυριότερο εκπρόσωπο τον Neurath (Νώυρατ) —και κάπως αργότερα τον Κάρναπ και τον Χέμπελ. Αυτές οι αναπόφευκτα σχηματικές περιοδοποιήσεις θα μας βοηθήσουν να οριοθετήσουμε τις συζητήσεις η ανάλυση των οποίων αποτελεί το αντικείμενο του παρόντος άρθρου: πρόκειται, κατά βάση, για ενδοθετικιστικές συζητήσεις και αντιπαραθέσεις που εκτυλίχτηκαν ανάμεσα στα 1930 και 1936. Οι φυσικαλιστικές θεωρίες καθώς και οι ποικιλόμορφες εκδοχές τους αποτελούν το μήλο της έριδος και συντελούν καθοριστικά στην ανάπτυξη γόνιμων ιδεών που δεν έχουν, ακόμα και σήμερα, εξαντλήσει εντελώς την επικαιρότητά τους. Πρόκειται μάλιστα για μια τάση της σύγχρονης ευρωπαϊκής φιλοσοφίας που κάθε άλλο παρά έχει διερευνηθεί ικανοποιητικά, τόσο καθεαυτήν όσο και στις σχέσεις της με τις επιστήμες.

Για να συλλάβουμε όμως καλύτερα τη φύση, τους σκοπούς και τη μορφή των αντικρουόμενων απόψεων και επιχειρημάτων είναι αναγκαίο να υπενθυμίσουμε τους δύο καθολικά αποδεκτούς στόχους και τις τρεις θεμελιακές αρχές που αποτελούν την αφετηρία και τη βάση του νεοθετικιστικού κινήματος (υπενθύμιση ελλειπτικού, κατ' ανάγκη, χαρακτήρα).

Στόχοι: 1) η εξαφάνιση της μεταφυσικής και της παραδοσιακής φιλοσοφίας· το εργαλείο που θα επέτρεπε την εκπλήρωση αυτού του πρώτου στόχου —κι εδώ θα εντοπίσουμε μια σημαντική διαφορά των νεοθετικιστών από τους θετικιστές του ΧΙΧ αιώνα— είναι, κατ' αρχήν, η λογική ανάλυση της γλώσσας (προεπιστημονικής και επιστημονικής).

2) η θεμελίωση της ενιαίας επιστήμης, η επεξεργασία, με άλλα λόγια, μιας οικουμενικής γλώσσας της επιστήμης εμβολιασμένης στους κινδύνους των μεταφυσικών ολισθημάτων.

Οι θεμελιακές αρχές-θέσεις, η διάδοση και αποδοχή των οποίων θα καθιστούσε δυνατή την υλοποίηση των παραπάνω στόχων—θέσεις διατυπωμένες ήδη με ποικιλότητες μορφές στο πλαίσιο της εμπειριστικής φιλοσοφίας από την εποχή του Χιούμ ως τον Russell (Ράσελ) και στο *Tractatus* του Βίτγκενστάιν αρκετά πριν από τη συγκρότηση του κύκλου της Βιέννης—είναι, όπως είπαμε, τρεις:

1) η αρχή του λογικού ατομισμού: σύμφωνα μ' αυτήν υπάρχουν προτάσεις ατομικές, στοιχειώδεις και μη αναγώγιμες που αποτελούν τη βάση (θεμέλιο) της επιστημονικής γνώσης. Οι αποφάνσεις αυτού του τύπου δεν είναι αναλύσιμες: το σύνολο των σύνθετων¹ αποφάνσεων είναι λογικά αναγώγιμο σ' αυτές· μπορούμε εξάλλου ξεκινώντας απ' αυτές ν' ανασυγκροτήσουμε λογικά το σύνολο των σύνθετων αποφάνσεων που έχουν νόημα. Οι σύνθετες αποφάνσεις είναι συνεπώς συναρτήσεις-αλήθειας² των ατομικών αποφάνσεων. Αυτές οι τελευταίες αναφέρονται στην άμεση εμπειρία (πρωταρχικά διώματα)³ κι είναι αποδεικτικά βέβαιες στο βαθμό που όχι μόνο δεν χρειάζεται να τις επαληθεύσουμε αλλά συνιστούν αυτές καθεαυτές τους όρους-αλήθειας (ή επαλήθευσης) των σύνθετων αποφάνσεων. Μια σύνθετη απόφαση είναι επαληθεύσιμη μόνο αν είναι αναγώγιμη σε ατομικές αποφάνσεις, και η τιμή αλήθειας της προσδιορίζεται από τις τιμές αλήθειας των ατομικών αποφάνσεων που λογικά τη συναποτελούν. Σύμφωνα με τον Βίτγκενστάιν, κάθε ατομική απόφαση αντιπροσωπεύει ένα αδιάσπαστο ατομικό γεγονός· η συνάρθρωση σειράς ατομικών γεγονότων συνιστά ένα συμβάν.⁴ Για τον λογικό ατομισμό, συνεπώς, υφίσταται μια δομική αναλογία γεγονότων και ατομικών αποφάνσεων που τα συμβολίζουν. Το υποδηλούμενο από μια ατομική απόφαση ατομικό γεγονός—η λογική έκταση, πλάτος, ή αναφορά της απόφασης—αποτελεί την τιμή αλήθειας της. Αυτή η αντίληψη,

1. Οι σύνθετες αποφάνσεις δεν ταυτίζονται, βέβαια, με τις συνθετικές αποφάνσεις. Αυτές οι τελευταίες είναι το αντίθετο των ταυτολογιών· είναι, δηλαδή, αποφάνσεις εμπειρικού χαρακτήρα που «αντικατοπτρίζουν», αντιστοιχούν ή ανάγονται, κτλ. σε πραγματικές εξωγλωσσικές διαδικασίες ή αισθητηριακά δεδομένα κτλ.

2. Η τιμή αλήθειας τους (αληθείς, ψευδείς) ανάγεται στην /και εξαρτάται από την τιμή αλήθειας των απλών συνιστωσών τους.

3. «Πρωταρχικά διώματα»: όπως θα δούμε στη συνέχεια στο σημείο αυτό ανακλύπουν ουσιώδεις διαφωνίες. Περί «πρωταρχικών διωμάτων» βλ. R. Carnap, *Logische Aufbau der Welt* (αγγλ. μετάφραση, όπου και οι παραπομπές στο εξής, *Logical Structure of the World* (LSW) University of California Press, L.A., 1967.

4. Βλ. L. Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, ελλ. μετάφραση Ζ. Λορεντζάτος, «Δευκαλίων», 7-8, Ιούλιος-Νοέμβριος 1971.

που προϋποθέτει ότι μπορούμε να συγκρίνουμε, ή εν πάση περιπτώσει να προσδιορίσουμε μια αντιστοιχία, ανάμεσα σ' ένα στοιχείο της γλώσσας —την ατομική απόφαση— κι ένα εξωγλωσσικό γεγονός, θα υποστεί αργότερα τις αυστηρότατες κριτικές της ριζοσπαστικής πτέρυγας του Κύκλου της Βιέννης. Η αντιπαράθεση που θα προκύψει είναι γνωστή σαν διαμάχη γύρω από τις αποφάνσεις πρωτοκόλλου (Protokollsätze) και θα μας απασχολήσει στη συνέχεια.

2) Επαληθευτική αρχή, κριτήριο ή θεωρία του νοήματος. Ο Hume (Χιουμ) την είχε «δισσολογήσει»: ο Ράσελ την μορφοποίησε· ο Βίγκενστάιν της προσέδωσε θεωρητικό κύρος εγκαθιστώντας την στο κέντρο των φιλοσοφικών του επεξεργασιών· η προγραμματική της όμως διατύπωση στα πλαίσια του Κύκλου της Βιέννης αποτελεί συνεισφορά του Βάισμαν: ⁵ Το νόημα μιας πρότασης είναι η μέθοδος επαλήθευσής της. Οι προτάσεις που δεν είναι ούτε επαληθεύσιμες ούτε διαψεύσιμες δεν είναι ούτε αληθείς, ούτε ψευδείς: στερούνται παντελώς νοήματος (ας σημειώσουμε εδώ ότι, σύμφωνα με την αρχή 1, επαληθευσιμότητα σημαίνει: αναγωγιμότητα στις ατομικές αποφάνσεις που αντιπροσωπεύουν γεγονότα). Οι προτάσεις της μεταφυσικής και της παραδοσιακής φιλοσοφίας ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία των στερημένων νοήματος μορφωμάτων της γλώσσας. Με τη δεύτερη αυτή αρχή διατυλώσαμε έμμεσα τον θεμέλιο λίθο του σύγχρονου λογικού εμπειρισμού: μια απόφαση συνιστά σημαίνουσα έκφραση (φορέα νοήματος) αν, και μόνο αν, είναι εμπειρικά ελέγξιμη (ή ταυτολογική). Επισήμανση που μας οδηγεί κατευθείαν στην τρίτη αρχή· του λογικού θετικισμού.

3) Υπάρχουν δύο τύποι αποφάνσεων: οι λογικές και μαθηματικές από τη μια μεριά και οι εξωλογικές ή εμπειρικές από την άλλη. Οι αποφάνσεις της λογικής είναι αναλυτικές —ο όρος «αναλυτικός» ισοδυναμεί στο νεοθετικιστικό λεξιλόγιο με τον όρο «ταυτολογικός». Οι αναλυτικές προτάσεις αποτελούνται από το σύνολο των αληθών για κάθε περίπτωση (για άλλη διατύπωση, φιλοσοφικά αμφιλεγόμενη κατά τη γνώμη μου, είναι: δε κάθε λογικά δυνατό κόσμο) ταυτολογιών καθώς κι από το σύνολο των (πάντα ψευδών) λογικών αντιφάσεων. Είναι προφανές ότι και οι μεν και οι δε δεν παρέχουν καμιάς φύσης πληροφορίες γύρω από το «πραγματικό». Οι ταυτολογίες και οι λογικές αντιφάσεις είναι αναπόδραστα σιωπηλές για ό,τι αφορά τον «κόσμο»: ούτε «συμβολίζουν» ούτε «αντιπροσωπεύουν». Σύμφωνα με το

5. Βλ. F. Waissman, «Meaning and Verification» στο *The Principles of Linguistic Philosophy*, Mc Millan, London 1965, σελ. 323 κ.ε. για πληρέστερες εξηγήσεις.

λογικιστικό πρόγραμμα θεμελίωσης των μαθηματικών (*Principia mathematica*, Russell-Whitehead) —πρόγραμμα που αποτέλεσε τη βάση της αρχικής προβληματικής των νεοθετικιστών— το σύνολο των μαθηματικών μπορεί αναλυτικά να παραχθεί από έναν περιορισμένο αριθμό λογικών αρχών που είναι, αυτές καθαυτές, αναλυτικές. Τα μαθηματικά, συμπεριλαμβανομένης της καθαρής γεωμετρίας, συγκροτούν λοιπόν το σύνολο των δυνατών ταυτολογικών αποφάνσεων. Κάθε απόφαση που δεν είναι αναλυτική είναι συνθετική, άρα εμπειρική· το επαληθευτικό κριτήριο του νοήματος άλλωστε δεν εφαρμόζεται παρά στις συνθετικές αποφάνσεις (οι ταυτολογίες είναι αφ' εαυτών «επαληθευμένες»). Δοθέντος ότι το φάσμα των εμπειρικών αποφάνσεων ανήκει στο χώρο της θετικής επιστήμης, η φιλοσοφία δεν έχει τίποτα να κάνει μ' αυτές. Τοποθετημένη πέρα από τα σύνορα της μαθηματικής λογικής και της εμπειρικής επιστήμης η φιλοσοφία στερείται γνωστικού αντικειμένου και περιεχομένου: είναι μια απλή πνευματική δραστηριότητα που έχει σκοπό της να εντοπίζει και να «αποκαλύπτει» μέσ' από τη λογική ανάλυση της γλώσσας, τις πηγές των μεταφυσικών ψευδοπροτάσεων. Η φιλοσοφία, όπως έλεγε ο Κάρναπ,⁶ είναι η λογική της επιστήμης ή αλλιώς η ανάλυση της συντακτικής, τυπικής δομής της γλώσσας της επιστήμης.

Ο φυσικαλισμός —όρος που επινόησε ο Νώιρατ⁷— λαμβάνει ασφαλώς υπ' όψη του τις θέσεις που αναφέραμε ως εδώ. Αλλά, όπως θα διαπιστώσουμε, απομακρύνεται απ' αυτές σε μια σειρά από σημεία υψίστης σημασίας και κυρίως: σ' ό,τι αφορά το λογικό ατομισμό· και την αναφορά των ατομικών αποφάνσεων σε μια εξωγλωσσική πραγματικότητα· σ' ό,τι αφορά τη συμβολική λειτουργία της γλώσσας· σ' ό,τι αφορά την υποτιθέμενη απόλυτη βεβαιότητα που ο συντηρητικός νεοθετικισμός αποδίδει στις ατομικές αποφάνσεις («επιβεβαιωτισμός»).

6. R. Carnap: Η λογική της επιστήμης (λογική μεθοδολογία) δεν είναι τίποτα άλλο από τη σύνταξη του γλωσσικού ιδιώματος της επιστήμης... Χάρη στην αντιμεταφυσική στάση που αντιπροσωπεύει ο Κύκλος της Βιέννης, τα συντακτικά προβλήματα αποκτούν μεγαλύτερη σπουδαιότητα. Σύμφωνα μ' αυτήν την άποψη οι φράσεις της μεταφυσικής είναι ψευδο-προτάσεις και η λογική ανάλυση αποδεικνύει ότι είναι είτε κενές φράσεις είτε φράσεις που παραβιάζουν τους νόμους της σύνταξης. Από τα αποκαλούμενα φιλοσοφικά προβλήματα τα μόνα που έχουν κάποιο νόημα είναι αυτά που άπτονται της λογικής της επιστήμης. Το να αποδέχεται αυτή την άποψη ισοδυναμεί με το να αντικαθιστάς τη φιλοσοφία με τη λογική σύνταξη». *Logical Syntax of Language*, (LSL), Routledge & Kegan Paul, London 1971⁸, σελ. 8.

7. Βλ. O. Neurath, «Physicalism», περιοδ. *Scientia*, L, 1931, σελ. 296-303 (γαλλ. μετάφραση).

Ο φυσικαλισμός υποστηρίζει ότι κάθε εμπειρική απόφαση ανάγεται λογικά σε στοιχειώδεις αποφάνσεις εκφρασμένες στη γλώσσα της φυσικής επιστήμης. Ακριβέστερα: κάθε επιστημονική απόφαση είναι μεταφράσιμη στη γλώσσα της (μαθηματικής) φυσικής. Αν η απόφαση είναι αναλυτική, αντιστοιχεί προφανώς σε κάποια μαθηματική ταυτολογία. Αν, από την άλλη, είναι εμπειρική, υποστηρίζουν οι φυσικαλιστές, μπορεί πάντα ν' αναδιατυπωθεί έτσι ώστε όλοι οι όροι που θα περιέχονται στη νέα και λογικά ισοδύναμη με την προηγούμενη μορφή της να ανήκουν στην κατηγορία των φυσικών όρων: Αυτοί οι τελευταίοι, με τη σειρά τους, περιέχουν αποκλειστικά χωροχρονικές παραμέτρους και συντελεστές φυσικών καταστάσεων και μεταβολών. Είναι απαραίτητο να σημειώσω σ' αυτό το σημείο ότι πουθενά δεν υπέθεσα ως τώρα πως οι αποφάνσεις της φυσικής πρέπει να υποδηλώνουν (ή αντιπροσωπεύουν) ένα φυσικό συμβάν· οι φυσικαλιστές αρκούνται να τονίζουν ότι αυτές οι αποφάνσεις πρέπει να περιέχουν ένα ορισμένο είδος όρων. Στο βαθμό που η συνθήκη της λογικής αναγωγιμότητας όλων των σημαίνουσών αποφάνσεων στην κατηγορία των φυσικών αποφάνσεων είναι δυνατή, η γλώσσα της φυσικής αναδεικνύεται σε οικουμενική γλώσσα της επιστήμης.

Πιο ειδικά ακόμα ο φυσικαλισμός υποστηρίζει ότι:

1) Το γλωσσικό ιδίωμα στο οποίο εκφράζω τις προσωπικές μου εμπειρίες—πεινώ, είμαι λυπημένος κλπ.—είναι μεταφράσιμο στη γλώσσα της φυσικής. Στο βαθμό που το τελευταίο είναι διυποκειμενικό έπεται ότι διαθέτουμε μια γλωσσική βάση που μπορεί να χρησιμεύσει ως κοινός παρονομαστής ανάμεσα σε διαφορετικούς κόσμους ατομικών διωμάτων.⁸

2) Αυτός ο κοινός παρονομαστής είναι ακόμα μια ικανή βάση αναγωγής του συνόλου των επιστημονικών αποφάνσεων, πράγμα που σημαίνει ότι έχουμε τη δυνατότητα να μεταφράσουμε στη γλώσσα της φυσικής κάθε απόφαση της βιολογίας, της ψυχολογίας και της κοινωνιολογίας (αντίληψη που οι Αμερικανοί μητχεβιοριστές είχαν διατυπώσει ανεξάρτητα από τον Κύκλο της Βιέννης). Κάθε απόφαση αναγώγιμη σε μια απόφαση της φυσικής είναι μια φυσικαλιστική απόφαση. Η επιστήμη αποτελείται αποκλειστικά από φυσικαλιστικές αποφάνσεις.

8. Από την «αυτοψυχολογική» βάση αναγωγής περνάμε σ' ένα καθαυτό επιστημονικό ιδίωμα που χρησιμεύει ως βάση αναγωγής και των προτάσεων περί αισθητηριακών δεδομένων κ.ο.κ.

Η ευόδωση του φυσικαλιστικού προγράμματος θα έχει ως συνέπεια την υλοποίηση των δύο μεγάλων στόχων: 1) την εξαφάνιση των ψευδοπροτάσεων της μεταφυσικής και 2) την οικοδόμηση του συνόλου των επιστημών πάνω στο στέρεο θεμέλιο της οικουμενικής και διυποκειμενικής γλώσσας της φυσικής. Η συζήτηση γύρω απ' αυτούς τους στόχους είναι το αντικείμενο που θα επιχειρήσω να εκθέσω στη συνέχεια του άρθρου.

2. Προ-φυσικαλιστικές αντιλήψεις του Rudolf Carnap

Θα ήθελα όμως προηγουμένως ν' αναφερθώ περιληπτικά σε ορισμένες χαρακτηριστικές αντιλήψεις του Κάρναπ πριν από τη φυσικαλιστική του περίοδο. Και γιατί είναι σκόπιμο να επιστημόνουμε τους άξονες της διανοητικής πορείας του κυριότερου εκπροσώπου του Κύκλου και γιατί οι λογικές τεχνικές πάνω στις οποίες θα στηριχθούν οι φυσικαλιστικές επεξεργασίες διαμορφώνονται και παρουσιάζονται το 1928 στο πρώτο βιβλίο του, τη *Λογική Δομή του Κόσμου* (*LSW*). Ο Κάρναπ εκθέτει σ' αυτό το έργο του ένα ολοκληρωμένο εγχείρημα λογικής ανασυγκρότησης της διαδικασίας σχηματισμού των επιστημονικών εννοιών επιλέγοντας σαν βάση της πυραμίδας που αυτές συνθέτουν τις απλές και στοιχειώδεις σχέσεις του αυτοψυχολογικού πεδίου. Επιλέγει μ' άλλα λόγια μια φαινομεναλιστική βάση κι ονομάζει την επιλογή του «μεθοδολογικό σολιπισμό». Το φαινομεναλιστικό ιδίωμα είναι «μονολογούν» δηλαδή ιδιωτικό.⁹ Είναι όμως ταυτόχρονα, χάρη σε κατάλληλες λογικές μεθόδους, μεταφράσιμο σ' ένα ιδίωμα διυποκειμενικό.

Σύμφωνα με τον Αυστριακό φιλόσοφο η επιστήμη περιγράφει αποκλειστικά τις δομικές ιδιότητες των υπό εννοιολογική κατασκευή αντικειμένων της και ποτέ το περιεχόμενό τους που ταυτίζεται με τη φαινομενική παράστασή τους. Η δομική συμμετρία των περιγραφών καθιστά δυνατή την αμοιβαία μεταφρασσιμότητα των φαινομεναλιστικών αποφάνσεων. Η αφετηρία του Κατασκευαστικού Συστήματος της επιστήμης είναι οι περιγραφές σχέσεων, πολύ σπουδαιότερες από τις περιγραφές ιδιοτήτων.¹⁰ Αυτή η τοποθέτηση επιτρέπει στον Κάρναπ

9. Μεθοδολογικός σολιπισμός: βλ. Carnap, *LSW*, παρ. 52, 64, 175, 177.

10. Βλ. Carnap, *LSW*, παρ. 10, 11.

Αιμ. Μεταξόπουλος

να δαίσει τις ανασυγκροτήσεις του πάνω σε προσδιορισμένες περιγραφές, αποκλειστικά δομικού χαρακτήρα, των στοιχείων του συστήματος χωρίς να χρησιμοποιήσει δεικτικούς ορισμούς. Η οικοδόμηση ενός αντικειμένου περνάει από τον ορισμό του αντικειμένου αυτού και κάθε κατασκευαστικός ορισμός εγκαθιδρύει μια σχέση ισοδυναμίας (αναγωγιμότητα) ανάμεσα στο αντικείμενό του και τα αντικείμενα δάσης του συστήματος. Θα περιοριστώ τώρα σε μια υπόμνηση των κύριων χαρακτηριστικών ενός Κατασκευαστικού Συστήματος (ΚΣ).

Ο Κάρναπ ορίζει κατ' αρχήν αυτά που ονομάζει σχεδόν-αντικείμενα: πρόκειται για υποθετικά σημαινόμενα που επέχουν θέση υποκειμένου στο πλαίσιο μιας απόφασης. Τα πραγματικά υποκείμενα είναι ατομικά (υποδηλούμενα από κύρια ονόματα): μπορούμε όμως να χρησιμοποιήσουμε εν είδει υποκειμένων ατελή σύμβολα (χωρίς σημαίνουν και ως εκ τούτου στερούμενα ανεξάρτητου νοήματος) υποθέτοντας ότι υποδηλώνουν κάτι: ένα σχεδόν-αντικείμενο. Δεν θα επιμείνω εδώ στο φιλοσοφικό νομιναλισμό που διαφαίνεται, λαθρόβιος, πίσω απ' αυτή την τοποθέτηση του ζητήματος διαψεύδοντας εν μέρει την αυστηρή οντολογική ουδετερότητα που ο Κάρναπ επιθυμεί να προσδώσει στο Κατασκευαστικό του Σύστημα. Τα αντικείμενα της επιστήμης, όντας υπερατομικά κι αφηρημένα είναι, σχεδόν χωρίς εξαίρεση, σχεδόν-αντικείμενα. Αντικαθιστώντας τα ονόματα των σχεδόν-αντικειμένων με μια μεταβλητή, σχεδιάζουμε μια προτασιακή συνάρτηση: η μεταβλητή καταλαμβάνει τώρα μια θέση-επιχειρήματος, και η προτασιακή συνάρτηση υποδηλώνει σαν τέτοια μια ιδιότητα. Αν οι θέσεις-επιχειρήματος είναι περισσότερες, η συνάρτηση υποδηλώνει μια σχέση (π.χ. ιδιότητα: η X είναι μια πόλη στη Γερμανία-σχέση: Η X είναι μια πόλη στην Y). Δύο αντικείμενα είναι ισογενή αν μπορούν να καταλάβουν την ίδια θέση-επιχειρήματος, αλλογενή αν δεν μπορούν. Η σφαίρα (που ισοδυναμεί με τους τύπους του Ράσελ) ενός αντικειμένου ορίζεται από το σύνολο των ισογενών με αυτό αντικειμένων (η σύγχυση σφαιρών γεννά παράδοξα). Πρέπει να πούμε, παρενθετικά, ότι κάθε επίπεδο του ΚΣ περιλαμβάνει διαφορετικές σφαίρες αντικειμένων.

Δύο προτασιακές συναρτήσεις έχουν ίση λογική έκταση αν τα αντικείμενα που ικανοποιούν (δηλαδή, που επιτρέπονται σαν τιμές της θέσης-επιχειρήματος) τη μια, ικανοποιούν και την άλλη. Μια εκτατική λογική μέθοδος επιτρέπει να χρησιμοποιήσουμε, ανεξάρτητα από τις διαφορές τους, το ίδιο σύμβολο για όλες τις ίσες έκτασης προτασιακές συναρτήσεις: πρόκειται για το σύμβολο έκτασης που δεν

υποδηλώνει, προφανώς, κύρια ονόματα. Τα υποδηλούμενα ονόματα —οι εκτάσεις των προτασιακών συναρτήσεων— είναι λοιπόν σχεδόν-αντικείμενα. Η έκταση μιας ιδιότητας είναι μια τάξη. Αυτή μιας σχέσης, μια σχέση-έκτασης. Οι τάξεις και οι σχέσεις έκτασης είναι οι μορφές «ανάδρασης» του Συστήματος. (Ο Κάρναπ θα χρησιμοποιήσει, για να παρουσιάσει ένα συγκεκριμένο ΚΣ, τον λογιισμό των τάξεων και των σχέσεων που ο Ράσελ εξέθεσε στα *Principia mathematica*.)

Έτσι ο Κάρναπ φτάνει στην έννοια-κλειδί του ΚΣ: την αναγωγιμότητα *conditio sine qua non* του κατασκευαστικού ορισμού. Η αναγωγή είναι ο κυριότερος κανόνας μετασχηματισμού του ΚΣ (κάθε φορμαλιστικό σύστημα αρθρώνεται σε κανόνες σχηματισμού που ορίζουν τη σύνταξη ή φορμαλιστική δομή του και κανόνες μετασχηματισμού που ορίζουν τις δυνατότητες παραγωγής μιας απόφασης του ΚΣ στη βάση μιας άλλης απόφασης του ΚΣ). Ένα αντικείμενο είναι αναγώγιμο σ' ένα άλλο αν όλες οι αποφάνσεις που το αφορούν μπορεί να μεταφραστούν σε αποφάνσεις που αφορούν το άλλο. Είναι προφανές λοιπόν ότι οι προτασιακές συναρτήσεις που αντιπροσωπεύουν το ένα είναι ίσης έκτασης μ' αυτές που αντιπροσωπεύουν το άλλο. Ο Κάρναπ υιοθετεί συνελώς τη θέση της Εκτατικότητας του Βίτγκενστάιν, σύμφωνα με την οποία οι μοριακές αποφάνσεις αποτελούν συναρτήσεις αλήθειας των ατομικών αποφάνσεων που τις συνθέτουν και στις οποίες μπορούν να αναχθούν (όπως είδαμε εκθέτοντας τη θέση 1 ή θέση του Λογικού ατομισμού). Ένα αντικείμενο ανάγεται στα αντικείμενα που το συναποτελούν, αντιπροσωπεύοντας τη λογική τους σύνθεση.

Η οικοδόμηση του ΚΣ πραγματοποιείται διαμέσου των κατασκευαστικών ορισμών· αυτές καθιστούν εμφανείς σχέσεις λογικής αναγωγιμότητας του *definiendum* στο *definiens*. Έπεται ότι ένας κατασκευαστικός ορισμός έχει τη μορφή ενός κανόνα μετασχηματισμού (αναγωγή, μετάφραση): καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο το υπό ορισμό αντικείμενο είναι αναγώγιμο στις βασικές σχέσεις ή έννοιες —μη αναγώγιμες αυτές, όπως η θέση 1 μας πληροφορεί— του ΚΣ.

Σκιαγραφήσαμε έτσι, επί τροχάδην, ορισμένα από τα κύρια εργαλεία οικοδόμησης ενός ΚΣ, αντιλαμβανόμενοι τη σημασία που οι τρεις πρωταρχικές θέσεις του λογικού θετικισμού έχουν γι' αυτό. Ο Κάρναπ θα επιμείνει σ' αυτά και κατά τη διάρκεια της φυσικαλιστικής περιόδου. Θ' απορρίψει μόνο το είδος των στοιχείων βάσης που είχε επιλέξει όταν έγραφε το *LSW*. Υιοθετώντας, εδώ, τη θέση του «μεθοδολογικού σολιπισμού» είχε εδράσει το ΚΣ σε μια βάση αυτοψυχολογική, φαινομεναλιστική, αντιπροσωπεύουσα ροές βιωμένων

εμπειριών (Erlebnisse) ή στοιχειώδεις εμπειρίες. Θεωρούσε αυτή τη βάση «επιστημικά-πρωταρχική» μια και οι έννοιες που ανήκουν στη σφαίρα της φυσικής, ή στην ετεροψυχολογική και πολιτιστική σφαίρα, μπορούν να κατασκευαστούν έτσι, ώστε λογικά ν' ανάγονται σ' αυτήν. Επέμενε όμως ότι η επιλογή του ήταν αποκλειστικά μεθοδολογική μια και καθόλου δεν απέρρεε από φιλοσοφική συμπάθεια προς τον οντολογικό φαινομεναλισμό (αυτόν του Μπέρκλεϋ, για παράδειγμα). Αντίθετα: ο στόχος του Κάρναπ ήταν να καταδείξει ότι οι οντολογικές θεωρήσεις αποτελούνται από ψευδοπροτάσεις στερούμενες σημαινομένων και κατά συνέπεια νοήματος (στερούμενες, αλλιώς, δυνατών τιμών αλήθειας). Όπως έλεγε, οι επιστημολογικές σχολές του ρεαλισμού, του ιδεαλισμού και του φαινομεναλισμού συμφωνούν απόλυτα σ' ό,τι αφορά την επιστημολογία: «Η κατασκευαστική θεωρία αποτελεί την ουδέτερη βάση που από κοινού διαθέτουν».¹¹ Οι διαφορές αναδύονται όταν οι επιστημολογίες, υπερβαίνοντας τα ασκητικά όρια που ο Κάρναπ τους επέβαλε, μετατρέπονται σε μεταφυσικά παραληρήματα. Θα μπορούσε βέβαια κανείς να παρατηρήσει επι του προκειμένου ότι, αν οι επιστημολογικές σχολές ταυτίζονται σε ό,τι αφορά την επιστημολογία, τότε δεν υφίσταται κανένας λόγος να υπάρχουν επιστημολογικές «σχολές». Η επιστημολογία θα ήταν μία και τα υπόλοιπα απλά φληναφήματα. Και πράγματι, η υποτιθέμενη ουδετερότητα του ΚΣ δεν έπεισε όλους τους εκπροσώπους του Κύκλου της Βιέννης. Ο Νώυρατ αντέδρασε αρκετά βίαια παρατηρώντας, εύλογα, ότι η επικόλληση του προσδιοριστικού «μεθοδολογικός» στον όρο «σολιπσισμός» δεν μεταβάλλει τη φύση του τελευταίου. Επι πλέον, σημείωνε ο Νώυρατ, η γλώσσα του φαινομεναλισμού είναι υποκειμενική ενώ η γλώσσα της επιστήμης διυποκειμενική. Αυτές οι κριτικές στάθηκαν σχετικά αποτελεσματικές, αφού ο Κάρναπ αποφάσισε γύρω στα 1930 να εγκαταλείψει το φαινομεναλισμό για χάρη του φυσικαλισμού. Είχε εν τω μεταξύ καταλήξει σε μια παραπέρα εξειδίκευση της φύσης του φιλοσοφικού λόγου. Εμπνεόμενος από τον Hilbert (Χίλμπερτ) που διέκρινε ανάμεσα στη γλώσσα-αντικείμενο και τη μεταγλώσσα στα μαθηματικά, ο Κάρναπ συμπέρανε ότι η φιλοσοφία ήταν η «λογική σύνταξη της επιστήμης» δηλαδή, η μεταγλώσσα στο πλαίσιο της οποίας εκφράζονται οι σχετικές με την ανάλυση των γλωσσών-αντικειμένων ή επιστημονικών γλωσσικών ιδιωμάτων, αποφάνσεις.¹² Μια γλώσσα είναι κατά τον Κάρναπ ένα αξιωματικό συμ-

11. Περί ουδετερότητας του Κ.Σ., βλ. Carnap, *LSW*, παρ. 178.

12. Ενδιαφέρουσα ανάλυση στο Karl Popper, *Conjectures and Refutations*, Routledge and Kegan Paul, London 1978⁷, σελ. 253-292 το άρθρο παρ. IV, εδάφ. C.

δατικό σύστημα λογισμού (με τη μαθηματική έννοια του λογισμού). Η ανάλυση της (μη-φυσικής) γλώσσας είναι η ανάλυση των λογικά δυνατών συνδυασμών των σημείων που το συνθέτουν ανεξάρτητα από το νόημα (δηλαδή την αναφορά) αυτών των σημείων. Εξηγεί, λοιπόν, ότι τα ερωτήματα τα σχετικά με οποιαδήποτε έρευνα διαιρούνται σε δύο κατηγορίες:

1) Ερωτήματα-περί-αντικειμένων. Αυτά ανήκουν στο βασίλειο της θετικής επιστήμης. Οι φιλόσοφοι και οι τσαρλατάνοι δεν έχουν δικαίωμα εισόδου σ' αυτό (πόσο μάλλον υπηκοότητας...).

2) Λογικά ερωτήματα. Ανήκουν στο χώρο της ανάλυσης της λογικής σύνταξης των επιστημονικών θεωριών. Σ' αυτό το χώρο ό,τιδήποτε μοιάζει μ' ερώτημα-περί-αντικειμένου οφείλεται σε κακή λογική διατύπωση. Κι είναι, αναμφίβολα, μεταφράσιμο σε λογικό ερώτημα αναφερόμενο σε όρους, αποφάνσεις κτλ. Πρέπει λοιπόν σχολαστικά να διακρίνουμε τις περί-αντικειμένων αποφάνσεις («υπάρχει ένα κόκκινο λεοντάρι») από τις συνταξικές αποφάνσεις που αναφέρονται αποκλειστικά σε φορμαλιστικά γλωσσικά ιδιώματα. Υπάρχει όμως και μια τρίτη κατηγορία αποφάνσεων που είναι η πηγή όλων των φιλοσοφικών συγχύσεων: οι ψευδοπραγματολογικές αποφάνσεις. Πρόκειται, ουσιαστικά, για σχεδόν-συνταξικές αποφάνσεις που μπορούν κάλλιστα ν' αντικατασταθούν από αυθεντικές συνταξικές αποφάνσεις. Ας εξετάσουμε την απόφαση «Ψ»: «Το πέντε δεν είναι πράγμα, αλλά αριθμός» (ψευδοπραγματολογική απόφαση). Η συνταξική του μετάφραση δίνει το «σ»: το πέντε δεν είναι όνομα πράγματος, αλλά όνομα αριθμού». Αυτή είναι και η μόνη παραδεκτή.

Οι ψευδοπραγματολογικές αποφάνσεις ανήκουν στον υλικό τρόπο έκφρασης· οι συνταξικές στον τυπικό τρόπο έκφρασης. Ανάγοντας κάθε μη-συνθετική (δηλαδή μη εμπειρική) απόφαση στο συνταξικό ισοδύναμό της εξαλείφουμε τις μεταφυσικές διαμαχίες. Το πιο σημαντικό επακόλουθο αυτών των επαναπροσδιορισμών των αντιλήψεων του Κάρναπ είναι ότι τελικά απολήγουν σε μια φορμαλιστική εκδοχή του λογικού ατομισμού. Η βάση του συστήματος αποτελείται πάντα από στοιχειώδεις προτάσεις. Ο Κάρναπ όμως δεν αναρωτιέται πια αν αυτές αναφέρονται σε μια εξωγλωσσική πραγματικότητα (αναγκαία συνθήκη σύμφωνα με άλλους λογικούς εμπειριστές για να τους αποδοθεί μια τιμή αλήθειας). Ο φιλόσοφος δεν έχει καν το δικαίωμα να ισχυριστεί ότι οι προτάσεις βάσης αντιστοιχούν σε στοιχειώδεις εμπειρίες. Μπορεί μόνο να πει ότι οι προτάσεις βάσεις περιέχουν όρους που ανήκουν σ' ένα ορισμένο λογικό (γλωσσικό) τύπο. Έτσι απομα-

κρύνεται από τον Βίτγκενστάιν σε δύο θεμελιακά σημεία: 1) παύει να μιλάει για στοιχειώδεις εμπειρίες ή ατομικά γεγονότα που επαληθεύουν τις προτάσεις δόξης, 2) επιχειρεί να δείξει, έχοντας εξοστρακίσει κάθε αναφορά σε ο,τιδήποτε το εξωγλωσσικό, ότι, αντίθετα απ' ό,τι «εθέσπιζε» ο Βίτγκενστάιν, οι κανόνες σύνταξης μιας γλώσσας Γ1 που συνθέτουν τη συνταξική γλώσσα Γ2 είναι διατυπώσιμες μέσα στα όρια της ίδιας της Γ1: η Γ2 είναι μια υπογλώσσα της Γ1. Η σύνταξη δεν «δείχνεται» —αφ' εαυτής— καθώς και πάλι νομοθετούσε βαρύγδουπα ο Βίτγκενστάιν.¹³ Μπορούμε να την αποκαλύψουμε και να μιλήσουμε γι' αυτήν εντός των ορίων της γλώσσας που απ' αυτήν ρυθμίζεται και απορρέει.

Έτσι ο Κάρναπ δεν έχει πια ανάγκη από τις συνθήκες αλήθειας (αντιστοιχία με μια εξωγλωσσική πραγματικότητα) για να καθορίσει το νόημα μιας απόφασης: του αρκούν οι κανόνες σύνταξης. Το νόημα καθίσταται κι αυτό μια τυπική έννοια. Ο φορμαλισμός επικρατεί απ' άκρου εις άκρον: το νόημα ενός όρου είναι ο λογικός τύπος που τον περιέχει.¹⁴

3. Η φυσικαλιστική αίρεση· θεμέλια της γνώσης και αποφάνσεις πρωτοκόλλου

Σκάνδαλο μέγα ξέσπασε στο εσωτερικό του Κύκλου μετά τη δημόσια υποστήριξη αυτών των καινοφανών απόψεων. Ακόμα κι ένας ακαδημαϊκός καθηγητής φιλοσοφίας θα καταλάβαινε ότι η μεταρρύθμιση του Λογικού Ατομισμού έπληττε καίρια το επαληθευτικό κριτήριο του νοήματος τουλάχιστον στην έμμεσα δυιστική και ρεαλιστική εκδοχή του που ο Σλικ και ο Βάιςμαν ένθερμα υποστήριζαν. Ο Σλικ, προς επίρρωση των λεγομένων μας, έσπευσε να διακηρύξει ότι αυτός ο ακραίος φορμαλισμός διόλου δεν τον ικανοποιούσε. Ο Κάρναπ ελάχιστα συγκινήθηκε. Άλλωστε ένα ακόμη βήμα είχε πραγματοποιηθεί. Πράγματι, μέσ' απ' αυτές τις επεξεργασίες αρχίζει να τίθεται πλέον συστηματικά το πρόβλημα του φυσικαλισμού.

Αν υιοθετήσουμε την ορολογία του Κάρναπ και ονομάσουμε τις στοιχειώδεις αποφάνσεις, αποφάνσεις πρωτοκόλλου, ή απλούστερα

13. Βλ. L. Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, ελλ. μετάφραση ο.π., 4.12 και 4.121.

14. Για την άποψη του Wittgenstein, βλ. F. Barone, *Il neopositivismo logico*, Laterza, Bari, 2 τόμ. 1977², τόμ. 1ος, σελ. 146.

«πρωτόκολλα», μπορούμε να διατυπώσουμε ως εξής το πρόβλημα του φυσικαλισμού: τα πρωτόκολλα είναι άραγε εκφράσιμα στη γλώσσα της φυσικής; (ονομάζουμε αποφάνσεις φυσικής τις αποφάνσεις της φυσικής, και φυσικαλιστικές αποφάνσεις τις μεταφράσιμες στη γλώσσα της φυσικής αποφάνσεις). Αλλ' αυτό το ερώτημα σχετίζεται με ένα άλλο: είναι τα πρωτόκολλα πηγή αποδεικτικής δεδαιότητας;¹⁵ Με άλλα λόγια: είναι τα πρωτόκολλα τα αλάθητα θεμέλια της επιστημονικής γνώσης; Ο Κάρναπ θ' απαντήσει χωρίζοντας τη γλώσσα της επιστήμης σε δύο κατηγορίες:

- 1) Γλώσσα Πρωτοκόλλων (ΓΠ)
- 2) Συστηματική Γλώσσα (ΣΓ)

Η ΓΠ περιέχει τις αποφάνσεις πρωτοκόλλου (ατομικές προτάσεις). Η ΣΓ περιέχει με τη σειρά της δύο είδη αποφάνσεων: ατομικές αποφάνσεις και νόμους (καθολικές αποφάνσεις). Οι πρώτες αποτελούν την τάξη των αποφάνσεων που δεν έχουν ανάγκη από επαλήθευση. Εφ' όσον όμως —κι αυτό το σημείο χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή— ο,τιδήποτε έχει σχέση με τη σημασιολόγηση των αποφάνσεων (τη σημαντική) είναι εξ ορισμού αδιάφορο για τον Κάρναπ, η ίδια η έννοια της επαλήθευσης καθίσταται συνταξική-τυπική. Οι αποφάνσεις που ανήκουν στη ΣΓ είναι επαληθεύσιμες εάν είναι αναγώγιμες στις αποφάνσεις πρωτοκόλλου. Στα 1931, ο Κάρναπ ταυτίζει την αναγωγιμότητα με τη δυνατότητα ορισμού. Οι αποφάνσεις της ΣΓ ανάγονται στις αποφάνσεις πρωτοκόλλου αν είναι ορισίμες στη βάση αυτών.

Η λογική ανάλυση των αποφάνσεων πρωτοκόλλου δεν μας λείει αν αντιστοιχούν ή όχι σ' ο,τιδήποτε πέρα από το γλωσσικό ιδίωμα που χρησιμοποιούμε. Μας πληροφορεί απλώς σχετικά, λόγου χάρη, με την απόφαση πρωτοκόλλου «ο Α βλέπει κόκκινο», ότι αυτή η απόφαση περιέχει ένα κύριο όνομα, ένα ρήμα, κι ένα όνομα χρώματος. Οι αποφάνσεις πρωτοκόλλου είναι καταγραφές εμπειριών του επιστήμονα ή ενός οποιουδήποτε ανθρώπου. Αυτό που ενδιαφέρει παρ' όλα αυτά δεν είναι η καταγραφόμενη εμπειρία σαν τέτοια αλλά αυτή καθεαυτή η γραπτή ή προφορική καταγραφή. Θεωρημένη απ' αυτό το πρίσμα η απόφαση πρωτοκόλλου είναι η ίδια ένα φυσικό γεγονός: εκπομπή ήχων, χάραξη ή γραφή σημείων κτλ.

15. Ο νεοθετικισμός στην προαμερικανική του τουλάχιστον περίοδο είναι άμεσα «επιδευαωτικός». Βλ. M. Schlick, «Ueber das Fundament der Erkenntnis», στο περ. *Erkenntnis*, IV, 1934, σελ. 79-99.

Ο Κάρναπ πίστευε ότι αν όλες οι αποφάνσεις της ΣΓ είναι αναγώγιμες στις αποφάνσεις πρωτοκόλλου κι αν αυτές οι τελευταίες είναι μεταφράσιμες στη γλώσσα της φυσικής, όλες οι αποφάνσεις της επιστήμης θα είναι μεταφράσιμες στη γλώσσα της φυσικής που αποδεικνύεται, σ' αυτή την περίπτωση, η οικουμενική γλώσσα της ενιαίας επιστήμης. Σκεπτόμενος πάνω στις δυνατές μορφές των αποφάνσεων πρωτοκόλλου ο Κάρναπ στρέφει την προσοχή του στις εξής τρεις:

1) «εδώ, τώρα, μπλε». Μορφή που αντιστοιχεί σ' αυτή της ανάλυσης των αισθήσεων του Mach.¹⁶

2) «Αυτός ο κόκκινος κύκλος τώρα». Μορφή που αντιστοιχεί σε αυτή της μορφολογικής ψυχολογίας (Gestaltpsychologie) του Kohler (Κόλερ).¹⁷

3) «Υπάρχει ένα κόκκινο στυλό πάνω στο τραπέζι». Μορφή γλώσσας που χρησιμοποιεί όρους αντικειμένων.

Σύμφωνα με τη γνώμη του, η εκδοχή της ψυχολογίας της φόρμας είναι η πιο ικανοποιητική. Σ' αυτή την εκδοχή οι χρησιμοποιούμενοι όροι αναφέρονται στις δομές της προσληπτικότητας· αυτή η θέση είναι η πιο ακριβής παρά το γεγονός ότι ο Κάρναπ στιγματίζει παράλληλα την τάση των υποκειμενιστών φιλοσόφων να μην παίρνουν στα σοβαρά την «υλιστική» εκδοχή υπ' αριθμό 3. Μια ΓΠ της οποίας οι περιγραφές θα στηρίζονταν σε όρους αντικειμένων είναι απόλυτα αποδεκτή. Όπως θα δούμε, ο Κάρναπ επιδιώκει μ' αυτή τη δωρεάν παραχώρηση να εξουδετερώσει τις κριτικές που θα επισύρει το γεγονός ότι η «νέα γλώσσα» της ψυχολογίας της φόρμας μεταμορφώνεται στο πλαίσιο της επιλεγμένης απ' αυτόν ΓΠ σε νέα ενδυμασία του «μεθοδολογικού» σολιπισμού. Ας παραβλέψουμε όμως προς το παρόν αυτή την πτυχή του προβλήματος.

Αν υποθεθεί, αναρωτιέται ο Κάρναπ, ότι διαθέτουμε έναν μεγάλο

16. Για τις αναγωγικές αναλύσεις του Carnap, βλ. «Die physicalische Sprache als Universalsprache der Wissenschaft», *Erkenntnis*, II, 1931, σελ. 432-465 (αγγλ. μετάφραση *The Unity of Science*, Kegan Paul, London 1934 και απόσπασμα στο O. Hanfling, *Essential Readings in Logical Positivism*, Blackwell, Oxford 1981, σελ. 150-160. Για την ανάλυση των αισθητηριακών δεδομένων στο Mach, βλ. E. Mach, *Die Analyse der Empfindungen und das Verhatnis des Physischen zum Psychischen*, Jena, 1900². Άλλο ιδιαίτερα ενδιαφέρον άρθρο του Carnap, «Psychology in Physical Language», τώρα στο A. J. Ayer (ed), *Logical Positivism*, London 1959.

17. Βλ. J. Piaget, *Epistémologie des sciences de l'homme*, Galimard, Paris 1972 (ελλ. μετάφραση *Επιστημολογία των επιστημών του ανθρώπου*, Έκδ. Ράπτα, Αθήνα χ.ημ., μέρος Β', παρ. Δ.

αριθμό καταγραμμένων πρωτοκόλλων, πως μπορούμε να παραγάγουμε απ' αυτά όλες τις ενικές προτάσεις της ΣΓ; Πρέπει πρώτα απ' όλα να υπενθυμίσουμε ότι μια ΣΓ αποτελείται από:

- α) Ενικές προτάσεις —που αναφέρονται σε χωροχρονικά διαδραματιζόμενα συμβάντα (π.χ., η θερμοκρασία ήταν στις 19.30' της 8.8.1982 στο Παρίσι 20°).
- β) Νόμους —δηλαδή καθολικές προτάσεις (π.χ. $F = M \cdot A$)

Το θέμα είναι τώρα πώς στη βάση των προτάσεων πρωτοκόλλου θα οικοδομήσουμε τις (α) και κατόπιν τις (β). Ας σκεφτούμε τι συμβαίνει στην περίπτωση της φυσικής: οι ενικές προτάσεις της ΣΓ περιλαμβάνουν πάντα έναν συντελεστή φυσικής κατάστασης (π.χ., η θερμοκρασία στο εργαστήριο είναι 19°). Όποιος όμως κι αν είναι ο αριθμός των αποφάνσεων πρωτοκόλλου που συνδέονται με μια ενική απόφαση της φυσικής, αυτή η τελευταία δεν θα είναι ποτέ δυνατό να παραχθεί λογικά από τις πρώτες. Σε σχέση μ' αυτές θ' αποτελεί αναγκαστικά μια υπόθεση.¹⁸ Κατ' αναλογία, ένας νόμος είναι μια υπόθεση που κανείς πεπερασμένος αριθμός επιρρωτικών ενικών αποφάνσεων δεν είναι σε θέση να θεμελιώσει αποδεικτικά. Αυτές οι διαπιστώσεις άλλωστε οδήγησαν τον Σλικ στο να υποστηρίξει ότι οι καθολικοί νόμοι δεν είναι αυθεντικές αποφάνσεις αλλά απλοί κανόνες για το σχηματισμό (διατύπωση) ενικών αποφάνσεων.¹⁹ Ο Κάρναπ δεν καταφάσκει απόλυτα· αρκείται προς το παρόν να σημειώσει ότι οι αποφάνσεις πρωτοκόλλου αδυνατούν να θεμελιώσουν μονοσήμαντα τη ΣΓ. Οι επαληθεύσεις πάντα έπονται (άλλη μεγάλη διαφορά σε σχέση με το ΚΣ του LSW). Η επιλογή μιας ΣΓ είναι, «αναπόφευκτα», εν μέρει συμβατική. Από τη στιγμή όμως που η ΣΓ οικοδομηθεί έστω και σε μερικά συμβατική βάση, συνδυάζουμε παραγωγικά μια ενική απόφαση μ' ένα νόμο

18. Διαβλέπουμε εδώ την εγκατάληψη της πρωτογενούς αριστοτελικής ιδέας της επαγωγικής γενίκευσης και την αποδοχή της αρχής της «απροσδιοριστίας της επαγωγής». Μια από τις σαφέστερες αντιεπαγωγιστικές αντιλήψεις που έχω υπόψη μου, χρονολογείται από την εποχή του ύστερου Μεσαίωνα και την οφείλουμε στο N. Oresme και τη νομναλιστική σχολή του Παρισιού χωρίς φυσικά να λησμονήσουμε το «Hume» του Μεσαίωνα, το Nicolas D'Autecourt. Ανέπτυξα αυτές τις θέσεις εκτενώς στο: Αμίλιος Μεταξόπουλος, *L' épistémologie de Hobbes: matérialisme et conventionnalisme positiviste*, αδημ. διδακτορική διατριβή, Τόμος 2ος, σελ. 463 κ.ε. (Université Paris I, 1982).

19. Για την αντίληψη του M. Schlick για τους καθολικούς νόμους στις φυσικές επιστήμες, βλ. το άρθρο του «Sind die Naturgesetze Konventionen» στο *Actes du Congrès de Philosophie Scientifique*, 1935, fascisc. 4 (Actualités scientifiques et industrielles, 391) Paris 1936.

παράγοντας μια απόφαση πρωτοκόλλου υπό μορφή πρόδλεψης (π.χ. νόμος: το νερό παγώνει στους 0°. ενική απόφαση: η θερμοκρασία του δωματίου, όπου βρίσκεται μια κανάτα νερό στο χρόνο T είναι -2°. απόφαση πρωτοκόλλου-πρόδλεψη: «πάγος, τώρα» —όπου «πάγος, τώρα» είναι η σύμφωνη με τη μορφολογική ψυχολογία διατύπωση. Έτσι, επαληθεύουμε την επιστήμη. Χρησιμοποιώντας μια ενική απόφαση (ε.α.) και ένα νόμο της ΓΣ σαν λογικές προϋποθέσεις παράγουμε μια απόφαση πρωτοκόλλου (α.π.) και τη συγκρίνουμε με τις ήδη γνωστές α.π. (σημειώστε ότι συγκρίνουμε α.π. μεταξύ τους κι όχι με αντικείμενα ή καταστάσεις).

Η φυσικαλιστική τοποθέτηση του ζητήματος επεμβαίνει (από μια έννοια «διορθωτικά») σ' αυτό ακριβώς το σημείο. Είναι προφανές ότι οι α.π. είναι υποκειμενικές. Δεν υπάρχει κανείς λόγος για να υποθέσω ότι τα πρωτόκολλα του κυρίου A και τα δικά μου συμπίπτουν. Ο Κάρναπ κινδυνεύει λοιπόν να επανεγκλωβιστεί στα διλήμματα του σολιπισμού. Τα αποφεύγει όμως εξηγώντας ότι υφίσταται ένα σύνολο λογικών και φυσικών κανόνων που επιτρέπει τη μετάφραση κάθε α.π. στην ποσοτική και διυποκειμενική γλώσσα της φυσικής. Οι όροι της φυσικής είναι ανεξάρτητοι από κάθε ποιοτική ιδιότητα χαρακτηριστική της βιωμένης εμπειρίας. Είναι όροι διαισθητικοί: μπορούμε χάρη στον ποσοτικό τους χαρακτήρα να τους συντονίσουμε με μια πολλαπλότητα αισθητηριακών πεδίων. Μια απόφαση της φυσικής, φέρ' ειπείν, που καταγράφει τη συχνότητα μιας παλινδρόμησης μπορούμε κάλλιστα να την μεταγράψουμε σε διαφορετικές α.π. περιέχουσες προσδιορισμούς ακουστικού ή οπτικού (λογικού) τύπου κ.ο.κ. Αυτό είναι δυνατό, εξάλλου, και επειδή χάρη σε μια «ευτυχή σύμπτωση»,²⁰ σύμφωνα με την έκφραση του ίδιου του Κάρναπ, τα πρωτόκολλα έχουν μια καθορισμένη δόμηση. Δυστυχώς, ποτέ ο Αυστριακός φιλόσοφος δεν κατάφερε να εξηγήσει τι αντιπροσωπεύει ακριβώς αυτή η «ευτυχής σύμπτωση». Καθιστά δυνατή τη μετάφραση των α.π. σε ε.π. της φυσικής αλλά 1) δεν ανήκει στη σφαίρα της λογικής μια και πρόκειται για «σύμπτωση» κι όχι γι' αναγκαιότητα, 2) δεν ανήκει στο χώρο της φυσικής γιατί θα επρόκειτο τότε για ένα ζήτημα εμπειρικών αντικειμένων και πραγματικών σχέσεων που ο φιλόσοφος δεν έχει το δικαίωμα να θίγει. Οι εναλλακτικές λύσεις είναι περιορισμένες και καμιά δεν ταιριάζει στον Κάρναπ: είτε η «σύμπτωση» οφείλεται σε κάποιες εμπειρικές συνθήκες και ο φιλόσοφος με το να την επικαλεί-

20. Περί «ευτυχούς σύμπτωσης», βλ. Carnap, *Die physicalische Sprache...* ο.π., σελ. 440 κ.ε. καθώς και τα σχόλια του F. Barone, *Il neopositivismo logico*, ο.π., σελ. 324.

ται παραβίασε τα όρια που ο ίδιος έθεσε στον εαυτό του· είτε η περί της «ευτυχούς συμπτώσεως» απόφαση ανήκει στον υλικό τρόπο έκφρασης χωρίς όμως να μπορεί να αναχθεί ούτε σε μια περί αντικειμένων απόφαση ούτε σε μια συνταξική απόφαση. Σ' αυτή την περίπτωση πρόκειται, προφανώς, για αυθεντική και πλήρη νοήματος φιλοσοφική πρόταση αυτόνομη από τη λογική σύνταξη. Ο συνήθως τόσο προσεκτικός, όμως, Κάρναπ παρά τη σχολαστικότητα και την εμμονή του στη λογική λεπτομέρεια υπερπηδά τη δυσκολία χωρίς να την αντιμετωπίσει. Μόνο αργότερα και διακριτικά θα πάψει να επικαλείται αυτή την τόσο απροσδόκητα «ευχή», όσο και μυστηριώδη σύμπτωση.

Στο βαθμό που η παραπάνω δυσκολία αποσιωπάται, τα υπόλοιπα προβλήματα δεν είναι δυσεπίλυτα. Έτσι τουλάχιστον νομίζει ο Κάρναπ όταν απαντά εκ των προτέρων στις ενδεχόμενες αντιρρήσεις. Ίδού, λέει, μια πιθανή αντίρρηση: «η βροχή είναι ένα φυσικό συμβάν, δεν είναι όμως φυσικό συμβάν η δική μου εμπειρία της βροχής».²¹ Η στρατηγική που επέτρεψε να κατατροπωθεί η μεταφυσική ισχύει στο ακέραιο και τώρα: η αντίρρηση, εξηγεί ο Κάρναπ, είναι διατυπωμένη στα πλαίσια του υλικού τρόπου σκέψης. Αν, αντί να συζητάμε άδικα για εμπειρίες και αισθήσεις και για την αναπαραγωγή τους στις α.π., περιοριστούμε στον εντοπισμό των συνταξικών τύπων των όρων που συνθέτουν μια α.π., οι δυσκολίες εξαλείφονται. Δεν αναφερόμαστε πια στις αυστηρά ιδιωτικές, προγλωσσικές κι εξωγλωσσικές εμπειρίες μας. Το μόνο που χρειάζεται είναι να καθορίσουμε τους κανόνες μετασχηματισμού των όρων που περιέχονται σε μια α.π. σε όρους της φυσικής. Δεν λέμε πια σαν τους κοινούς θνητούς και τους απαίδευτους «ένα πράγμα είναι ένα σύνολο ατόμων», αλλά: κάθε απόφαση περιέχουσα μια περιγραφή πράγματος είναι ισοδύναμη (αναγώγιμη) με μια απόφαση όπου συντίθενται ορισμένες (ποσοτικές) παράμετροι και ορισμένοι όροι περιγράφοντες συναρτήσεις.²² Ο Κάρναπ πιστεύει πως η δεύτερη έκφραση είναι φιλοσοφικά ουδέτερη. Ούτε ιδεαλιστική, ούτε υλιστική, ούτε σολιμιστική. Ο φυσικαλισμός δεν είναι οντολογία. Είναι ένα σύνολο κανόνων κατασκευής γλωσσικών ιδιωμάτων. Υποστηρίζει ότι, όπως κάθε απόφαση της ΣΓ είναι μεταφράσιμη στη γλώσσα της φυσικής, έτσι και κάθε α.π. είναι μεταφράσιμη σ' αυτή τη γλώσσα. Η ΓΠ καθίσταται πλέον υποσύνολο της οικουμενικής γλώσσας της φυσικής. Οι α.π. ενός ατόμου Α κι ενός ατόμου Β

21. Βλ. Ο. Hanfling, *Essential Readings in Logical Positivism*, ο.π., σελ. 157.

22. Για ανάλογες αναλύσεις, βλ. και Camap, *Φιλοσοφία και λογική σύνταξη*, δέγλωσση ελληνική έκδοση. Εγνατία, Θεσσαλονίκη, χ.ημ., σελ. 92 κ.ε.

έχουν, πιθανόν, διαφορετικό «περιεχόμενο» αλλά ταυτόχρονα η δομή τους είναι αναμφισβήτητα ταυτόσημη. Ο ίδιος ο Σλικ είχε υποστηρίξει ότι η επιστήμη ασχολείται αποκλειστικά με τη δομή των προσλαμβανόμενων παραστάσεων παραμερίζοντας το «περιεχόμενό» τους.²³ Στην επιστήμη η δομή μιας απόφασης είναι η λογική συνθήκη που μας επιτρέπει (ή όχι) να παραγάγουμε νέες αποφάνσεις σαν λογικά της συμπεράσματα. Έτσι, ανεξάρτητα από τα διαφορετικά αισθητηριακά ερεθίσματα που ο Α και ο Β συνειρμικά συνδέουν με τις α.π. τους, αυτές διαθέτουν μια ενιαία δομή που μας επιτρέπει να τις εξετάσουμε σαν συστατικά μέρη του δυποκειμενικού ιδιώματος της φυσικής. Θα ήταν περιττό να υπογραμμίσουμε το ρόλο που η μορφολογική ψυχολογία έπαιξε στη διαμόρφωση αυτών των αντιλήψεων.

Οι θέσεις αυτές που αποτελούν τον πυρήνα του φυσικαλισμού του Κάρναπ απαιτούν μια πρακτική εμπέδωση. Είναι απαραίτητο να εφαρμοσθούν. Ο Κάρναπ, συνεπής προς τις ηθικές απαιτήσεις που αυτόδουλα εγείρει, θα επιχειρήσει να τις τεκμηριώσει ανάγοντας το ιδίωμα μιας υπαρκτής επιστήμης, της ψυχολογίας, στη γλώσσα της φυσικής. Η επιλογή της ψυχολογίας είναι πολύ ενδιαφέρουσα: ενώ από τη μια οι α.π. εκφράζονται καθώς ήδη υπογραμμίσαμε στη γλώσσα της μορφολογικής ψυχολογίας, από την άλλη στο πλαίσιο της δυϊστικού παράδοσης του γερμανικού ιδεαλισμού, που ο Κάρναπ αντιμάχεται, η ψυχολογία καταχωρείται στις ιδιογραφικές επιστήμες του πνεύματος αντίθετα από τη φυσική που συγκαταλέγεται στις νομοθετικές επιστήμες της άψυχης ύλης.²⁴ Δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση να ξεχνάμε ότι το νεοθετικιστικό κίνημα βλέπει τον εαυτό του ως απαρχή ενός νέου Διαφωτισμού που έχει στόχο του να εκθρονίσει τους μισητούς εκπροσώπους του ancien régime καθ'εν προκειμένω, τους περισπούδαστους καθηγητές και καθηγητίσκους που μονοπωλούν την πανεπιστημιακή διδασκαλία της φιλοσοφίας τόσο στη Γερμανία όσο και στην Αυστρία. Ο ιστορισμός και ο ανορθολογισμός είναι οι πρώτοι και πλέον επικίνδυνοι εχθροί του. Στην περιφνημη προγραμματική διακήρυξη του Κύκλου (*Wissenschaftliche Weltanfassung. Der Wiener*

23. Για το δομομό (που δέβαια δεν έχει καμιά σχέση με το στρουκτουραλισμό που ήταν του συρμού στη Γαλλία προ δεκαπενταετίας) του M. Schlick, βλ. το έργο του, *Μορφή και περιεχόμενο*. Εισαγωγή στη φιλοσοφική σκέψη, διγλώσση ελληνική έκδοση, Εγνατία, Θεσσαλονίκη, χ.η.μ., και ιδιαίτερα σελ. 46 κ.ε.

24. Για τις νύξεις ενάντια στο Dilthey και τους ιστορικιστές εν γένει, βλ. Camap, *LSW*, ο.π., παρ. 23. Επίσης το Neurath: Marie Neurath, R.S. Cohen (eds), *Empiricism and Sociology*, D. Reidel, Dordrecht 1973 και ιδιαίτερα τα δοκίμια «Empirical Sociology», σελ. 319-422 και «Anti-Spengler» σελ. 158-214.

Kreis. Artur Wolf Verlag, Wien 1929) οι συντάκτες του κειμένου επιμένουν σε μια εμπειριστική θεμελίωση της ψυχολογίας και της κοινωνιολογίας αναφέροντας και τις πηγές έμπνευσής τους για τις ανθρωπιστικές επιστήμες: Επίκουρος, Χιουμ, Μπένταμ, Μιλ, Κάντ, Φουέρεμπαχ, Μαρξ, Σπένσερ...²⁵ Η αναγωγή της ψυχολογίας στη φυσική θα σημαίνει το θρίαμβο του λογικού θετικισμού και στον αμφιλεγόμενο χώρο των κοινωνικών επιστημών, ουσιαστικό δήγμα προς την επίτευξη των «δύο στόχων». Χωρίς να σχολιάσουμε διεξοδικά το εγχείρημα του Κάρναπ, θα προσπαθήσουμε να δώσουμε μια αμυδρή εικόνα των κατευθυντηρίων γραμμών του. Σύμφωνα με τον Αυστριακό φιλόσοφο, η ψυχολογική απόφαση: «ο Α είναι θυμωμένος», μπορεί ν' αναλυθεί—χωρίς την παραμικρή μνεία των θυμικών διακυμάνσεων ή των αισθημάτων του κυρίου Α— και να ανασχηματισθεί έτσι ώστε να εκφραστεί με μια νέα απόφαση διατυπωμένη αποκλειστικά με όρους παρατηρήσιμης συμπεριφοράς του Α.²⁶ Θυμόμαστε ίσως ότι οι επιστημονικές θεωρίες δεν θεμελιώνονται εξαρχής διαμέσου των α.π. αλλά επαληθεύονται a posteriori με τη βοήθειά τους. Διαθέτουμε στη ΣΓ ένα νόμο (υποθετικό) που λέει ότι: «κάθε άνθρωπος όταν είναι θυμωμένος παρουσιάζει α) ταχυκαρδία, β) αναφοκοκκινίζουν τα μάγουλά του, γ) υψώνει τον τόνο της φωνής του κ.ο.κ.». Διαθέτουμε ακόμη την ενική απόφαση που μας πληροφορεί ότι «ο Α είναι θυμωμένος». Απ' αυτές τις δύο συνάγεται απαγωγικά ότι «ο Α παρουσιάζει τα α,β,γ, σωματικά συμπτώματα ερεθισμού». Το συμπέρασμά μας μπορεί να πάρει τη μορφή μιας α.π. την οποία συγκρίνουμε με τις ήδη καταγεγραμμένες α.π. που αφορούν τη συμπεριφορά και την όψη του Α. Είναι από την άλλη μεριά εμφανές ότι η ε.α. της ψυχολογίας: «ο Α είναι θυμωμένος» καθίσταται επιστημονικά σημαίνουσα μόνο αν κατορθώσουμε να ορίσουμε μια σχέση ισοδυναμίας ανάμεσα σ' αυτή και την απόφαση της φυσικής σύμφωνα με την οποία «το σώμα του Α παρουσιάζει τα α,β,γ σωματικά συμπτώματα ερεθισμού». Μπορούμε άραγε να πούμε, αναρωτιέται ο Κάρναπ, ότι αυτά τα συμπτώματα εκφράζουν μια ψυχική κατάσταση χωρίς να ταυτίζονται μ' αυτή; Κάτι

25. Η αφιερωμένη στο Schlick προγραμματική διακήρυξη του Κύκλου γράφτηκε από το Neurath, τον Carnap και το μαθηματικό Hans Hahn. Αποτελεί έναν ορισμένο συμβιβασμό ανάμεσα στις συντηρητικές και τις ριζοσπαστικότερες θέσεις. Βλ. *Wissenschaftliche Weltanschauung. Der Wiener Kreis*, «Veröffentlichungen des Vereines Ernst Mach», Artur Wolf Verlag, Wien, 1929. Αγγλ. μετ. στο O. Neurath (eds M. Neurath, R.S. Cohen), *Empiricism and Sociology*, ο.π., σελ. 299-319.

26. Βλ. Carnap, «Psychology in Physical Language», στο A.J. Ayer, *Logical Positivism*, ο.π., σελ. 170 κ.ε.

τέτοιο είναι τελείως αδύνατο δεδομένου ότι η πρόταση «υπάρχουν ψυχικές καταστάσεις που δεν ταυτίζονται με τα συμπτώματά τους», δεν είναι εμπειρική επαληθεύσιμη. Άρα δεν έχει κανένα νόημα: πρόκειται για μια μεταφυσική ψευδοπρόταση. Ο Κάρναπ μεταφράζει λοιπόν όλη την ψυχολογία της γλώσσας της μηπχεδιοριστικής ψυχολογίας που είναι με τη σειρά της εμφανώς αναγώγιμη στη γλώσσα της φυσικής. Ο ισχυρισμός ότι «η ζάχαρη διαλύεται στο νερό» ή ότι «η πέτρα είναι σκληρή» ισοδυναμεί στο επίπεδο της λογικής δομής με τη βεβαίωση ότι «λατρεύω τη ζωγραφική του Βερμέρ», ή ότι «ο αδελφός μου αγαπά τη μουσική του Βιβάλντι» ή ότι «χθες το βράδυ ήμουν θλιμμένος». «Λατρεύω τον Βερμέρ» σημαίνει ότι το σώμα μου παρουσιάζει ορισμένα συμπτώματα όταν κοιτάζω την Άποψη του Delft. Επίσης, «χθες το βράδυ ήμουν θλιμμένος» σημαίνει ότι η περιπαθής ερωτική επιστολή που έγραψα σε μια μοιραία γυναίκα περιείχε γραπτά σημεία μιας ορισμένης μορφής και διάστασης. Οι α.π. συνδέονται συνεπώς μ' ορισμένες αποφάνσεις της φυσικής δημόσια ελέγξιμες (αυτό δεν θα πρέπει λογικά να αποκλείει την περίπτωση λάθους όπως όταν ένα ιδιόρρυθμο άτομο γράφει επικές ελεγίες για να δηλώσει τη θλίψη του, επειδή η γυναίκα του τον απατά μ' ένα συνταγματάραχη).

Ο Κάρναπ απαλλάχτηκε λοιπόν από το φάντασμα του σολιπισμού; Τα πάντα είναι επιστημονικά ελέγξιμα, κάθε τι είναι μεταφράσιμο στην οικουμενική γλώσσα της φυσικής, ακόμα και η λυρική ερωτική διάθεση. Αυταπάτη, κραυγάζει ο Νώρρατ. Ο Κάρναπ σέρνει πίσω του το σολιπισμό, όπως οι Εριννύες τις τύψεις. Τα πρωτόκολλα περιέχουν, επισημαίνει ο Νώρρατ, αναγκαστικά, μια αναφορά σ' αυτόν που τα εκπέμπει.²⁷ Μια α.π. δεν έχει τη μορφή «κόκκινος κύκλος τώρα». Αν όμως αποδεχτούμε αυτή την επισήμανση κι αν το σημείο εκκίνησης καθενός είναι οι δικές του, προσωπικές (ιδιωτικές θα λέγαμε) α.π., τότε, κάθε διαδοχική μετάφραση — που ισοδυναμεί με λογική αναγωγή σ' ένα νέο επίπεδο της ΣΓ — θα περιέχει άφευκτα την αρχική αναφορά στο εκπέμπον υποκείμενο της απόφρασης. Πράγμα που θα είχε ως επακόλουθο το να μη μπορεί κανείς να καταλήξει στη διαμόρφωση μιας διυποκειμενικής γλώσσας στη βάση των προσωπικών του α.π. Ο Κάρναπ εξακολουθεί ν' αντιλαμβάνεται τις α.π. σαν να επρόκειτο για ανακοινώσεις προσωπικά βιωμένων εμπειριών. Μόνο μια λύση υπάρχει, εξηγεί ο Νώρρατ, αν πράγματι θέλουμε ν' αποφύγουμε το σολιπισμό: α) να εγκαταλείψουμε τη γενετική εξήγηση

27. Βλ. Neurath, «Protokollsätze», *Erkenntnis*, III, 1932-33, αγγλ. μετ. στον Ayer, *Logical Positivism*, ο.π., 199-207. Επίσης Hanfling, ο.π., σελ. 163.

του σχηματισμού των εννοιών και των αποφάνσεων, β) να υιοθετήσουμε εξαρχής μια διυποκειμενική γλώσσα, γ) ν' απελευθερωθούμε από την ιδέα ότι υπάρχει μια ΓΠ της οποίας οι αποφάνσεις διαθέτουν κάποιου είδους αποδεικτικές ιδιότητες. Τα πρωτόκολλα δεν είναι τα αποδεικτικά θεμέλια της γνώσης, όπως πίστευαν οι ορθόδοξοι νεοθετικιστές, για τον απλούστατο λόγο ότι η γνώση δεν έχει θεμέλια και πολύ περισσότερο αποδεικτικά. Για τα απελευθερωτικά αποτελέσματα της απόρριψης του «θεμελιωτισμού» και του «επιβεβαιωτισμού», θα κάνω μερικές επισημάνσεις παρακάτω. Θ' αρκούσε, προς το παρόν, να τονίσω ότι σημαδεύει τη ρήξη με σύμπασα τη φιλοσοφική-γνωσιολογική παράδοση των αιώνων του αιώνα μας που είχε, σ' όλες τις διακλαδώσεις της από τη φαινομενολογία του Husserl (Χούσερλ) μέχρι τον εμπειρισμό του Σλίκ, αποδυθεί σε μια εξαντλητική όσο και άκαρπη άγρια των «θεμελίων» της γνώσης. Μέσα σ' αυτή την περιρρέουσα φιλοσοφική ατμόσφαιρα η ιερόσυλη περιφρόνηση του Νάουρατ για τα θεμέλια και τη βεβαιότητα αποτελεί ασφαλώς έγκλημα καθοσίωσης που, συνδυασμένο με τη φολκλορική του προσωπικότητα, τον κατέστησε ένα είδος «Δαίμονα του θετικισμού».

4. Otto Neurath: η φυσική υπόσταση της γλώσσας και το πρόβλημα της αλήθειας

Ο Νάουρατ, εφευρέτης του όρου «φυσικαλισμός», είναι η ριζοσπαστική συνείδηση του Κύκλου της Βιέννης, ο ακούραστος προπαγανδιστής της αναμόρφωσης της φιλοσοφίας και της υποταγής της στην επιστήμη. Αυτό ο γιγαντιαίων διαστάσεων κοινωνιολόγος, που υπέγραφε τα κείμενά του ζωγραφίζοντας έναν ελέφαντα, αντιπροσωπεύει την «άκρα αριστερά» πτέρυγα του Κύκλου. Η προσωπικότητά του ήταν γοητευτική, και κατά τρόπο οξύμωρο το αντιμεταφυσικό πάθος του είχε ορισμένα από τα χαρακτηριστικά της θρησκευτικής έξαρσης. Αυτός είναι ο οργανωτής όλων των σημαντικών πρωτοβουλιών του Κύκλου κι ένα από τὰ λίγα μέλη του που δεν είχε παιδεία φυσικού ή μαθηματικού. Ιστορικός και κοινωνιολόγος αυτοοριζόταν μαρξιστής. Η Οκτωβριανή Επανάσταση ενσάρκωνε γι' αυτόν τις ιδέες του Διαφωτισμού που μόνο το προλεταριάτο ήταν σε θέση να εκτιμήσει και να πραγματοποιήσει.

Ο Νάουρατ, αντίθετα από τα άλλα μέλη του Κύκλου —και κύρια τον Σλίκ και τον Βάισμαν—, απεχθανόταν (η έκφραση δεν είναι υπερβολή

λική) τον Βίτγκενστάιν:²⁸ Ένα ανέκδοτο θα μας δώσει το μέτρο της απέχθειάς του αυτής και μια ιδέα για το χαρακτήρα του. Στη διάρκεια της συλλογικής ανάγνωσης του *Tractatus* στις τακτικές συνεδριάσεις του Κύκλου δεν σταματούσε να πετάγεται και να διασπά την όλο περισυλλογή προσοχή των υπολοίπων, κραυγάζοντας μετά από κάθε σχεδόν φράση: «Μεταφυσική». Ο Σλίκ, που ήδη τον αντιπαθούσε επειδή με τους χοντροκομμένους τρόπους του του είχε επανειλημμένα καταστρέψει τις φιλολογικές βεγγέρες που οργάνωνε στο σπίτι του, εκνευρίστηκε φοβερά. Ο Φίλιπ Φρανκ, φυσικός και βιογράφος του Αϊνστάιν, μετριοπαθέστερος, σύστησε στον Νώουρατ να αναφωνεί απλώς «Μ», όταν θα έβρισκε το εδάφιο συζητήσιμο για να μην ενοχλεί τους παρευρισκόμενους. Η απάντηση του Νώουρατ ήταν ότι θα του αρκούσε στο εξής να φωνάζει «Όχι Μ» όταν το εδάφιο δεν θα του γεννούσε υποψίες μεταφυσικών παρεκκλίσεων, πράγμα τόσο σπάνιο που η ενόχληση θα περιοριζόταν στο μηδέν. Αυτό που ο Νώουρατ δεν μπορούσε με κανένα τρόπο να χωνέψει ήταν η συμβολική διάσταση (απεικόνιση της πραγματικότητας) που ο Βίτγκενστάιν απέδιδε στη γλώσσα. Δεν δεχόταν επίσης ότι υφίστανται α.π. αναμφισβήτητα αληθινές (λογικός ατομισμός) και «ότι η φιλοσοφία μπορούσε ν' αποτελεί μια διαδικασία «ξεκαθαρίσματος», προηγούμενη της συγκρότησης της γλώσσας της επιστήμης. Η επιστήμη, κατά την αντίληψή του, είχε κάθε δυνατότητα να αναφέρεται στον εαυτό της και να «ξεκαθαρίζει» από μόνη της κάθε αμφισημία. Ουδέν επέκεινα της επιστήμης: όλα αυτά για τα οποία η επιστήμη δεν μπορεί να μιλήσει, απλά δεν υπάρχουν: όποιος ασχολείται με δαύτα χάνει τον καιρό του με ψευδοπροβλήματα. Έτσι, φυσικά, αποκλείονται μόνο αυτά που υποτίθεται ότι α priori υπερβαίνουν τη δικαιοδοσία της επιστήμης. Ο Νώουρατ δεν συμβουλεύει τους ερωτευμένους να εκφράζουν τα αισθήματά τους στο αυστηρά φυσικαλιστικό ιδίωμα, ούτε να χρησιμοποιούν θερμόμετρο για τη μέτρηση του φλογερού τους πάθους. Απληχώντας ένα βαθμό κοντινές επιδράσεις (Comte) ο Νώουρατ πίστευε ότι η διανοητική εξέλιξη της ανθρωπότητας αντιστοιχεί στο σχήμα: Μαγεία-Θεολογία-Επιστήμη. Αλλά ακόμη και στην περίοδο που διανύουμε και που είναι αυτή της επικράτησης της επιστήμης η Θεολογία επιζεί φορώντας το ένδυμα της ιδεαλιστικής φιλοσοφίας και της μεταφυσικής (μεταξύ άλλων ο Νώουρατ εχθρεύεται τη φαινομενολογία του Χούσερλ). Ο Νώουρατ θεωρεί άλλωστε, διακινδυνεύοντας μια μάλλον

28. Βλ. την Αυτοβιογραφία του R. Carnap στον P.A. Schilpp (ed.), *The Philosophy of R. Carnap*, La Salle, 1963.

απλοϊκή εξίσωση, ότι ο ιδεαλισμός είναι συνυφασμένος με το σκοταδισμό και στο πολιτικό πεδίο, με τη δεξιά, ενώ η επιστήμη είναι το πιο ισχυρό εργαλείο στα χέρια του προοδευτικού κινήματος των εργαζομένων.²⁹ Κατ' αυτόν, όσοι αποδέχονται αυτή την εξίσωση δεν αναγνωρίζουν σαν νόμιμες παρά μόνο τις αποφάνσεις εκείνες που αναφέρονται σε χωροχρονικά διαταγμένα συμβάντα και αντικείμενα: αυτοί είναι οι φυσικαλιστές.

Σημείο εκκίνησης του Νώυρατ είναι η ιδέα ότι, όσο κι αν αυτό φαίνεται παράδοξο, πέρα από τη γλώσσα για την επιστήμη, δεν υπάρχει τίποτα:³⁰

«η θεωρία της γλώσσας μπορεί άριστα να συνδεθεί με τη θεωρία των φυσικών διαδικασιών: βρισκόμαστε πάντα στα ίδια χωράφια. Μπορούμε, χωρίς να θγούμε από τα σύνορα που οριοθετούν το χώρο της γλώσσας (γλωσσολογικό χώρο), να εκφράσουμε τα πάντα. Όλες μας οι συγκρίσεις είναι συγκρίσεις αποφάνσεων με αποφάνσεις και όχι, όπως ήταν ως τώρα η πρακτική του Κύκλου της Βιέννης, συγκρίσεις ανάμεσα στις αποφάνσεις και κάποια «πραγματικότητα», ανάμεσα στις αποφάνσεις και τα πράγματα».

Η πρωταρχική προϋπόθεση του Νώυρατ είναι ότι «η φυσική διαδικασία της σκέψης-λέξης είναι η αφετηρία κάθε επιστήμης». Η γλώσσα είναι, αυτή καθαυτή, ένα φυσικό φαινόμενο, το ίδιο όπως και η εκτόξευση ενός βλήματος. Για την επιστήμη η σκέψη δεν υπάρχει παρά μόνο αν μεταδοθεί (ανακοινωθεί) και δεν μεταδίδεται (ανακοινώνεται) παρά μόνο αν πάρει σάρκα και οστά: γραφεί, εκφραστεί προφορικά κτλ. Σκέψη υπάρχει μόνο με τη μορφή χωροχρονικά δραματιζομένων φυσικών συμβάντων δημόσια ελέγγμων. Συγκρίνοντας δύο αποφάνσεις μεταξύ τους, συγκρίνουμε ουσιαστικά ένα φυσικό συμβάν μ' ένα άλλο φυσικό συμβάν. Απ' αυτή την αρχή πηγάζει ο ριζοσπαστικός μονισμός του Νώυρατ, καθοδηγητική ιδέα της δικής του εκδοχής του φυσικαλισμού. Πρώτη συνέπεια αυτής της αντίληψης είναι ότι η αλήθεια συμπίπτει με τη λογική ακολουθία ενός συστήματος αποφάνσεων. Η αλήθεια μετατρέπεται σε σχέση τυπική, συνταξική, λογική, ανάμεσα σε αποφάνσεις:³¹

29. Για τη σχέση επιστήμης-κινήματος των εργαζομένων κατά τον Neurath, βλ. *Empiricism and Sociology*, ο.π., σελ. 353 κ.ε.

30. Neurath, «Physicalism», *Scientia*, ο.π., σελ. 118.

31. Στο ίδιο, σελ. 119.

«όταν εκπέμπουμε μια απόφαση, τη συγκρίνουμε με το σύνολο των υπαρκτών αποφάνσεων. Αν συμβιδάζονται, την προσθέτουμε σ' αυτές· αν όχι, την κηρύσσουμε «όχι αληθινή» και την ξεφορτωνόμαστε ή μεταβάλλουμε το σύνολο των άλλων αποφάνσεων με τρόπο που να μπορεί να ενσωματωθεί σ' αυτό... Δεν μπορεί να υπάρξει για την επιστήμη άλλου είδους έννοια της αλήθειας».

Ο Νώυρατ αμεσοποιεί έτσι και αποκαλύπτει την ουσία των αντιλήψεων που απορρέουν από την αναγόρευση της λογικοτυπικής ακολουθίας και συνεκτικότητας σε συνταξικό κριτήριο για την με νόημα χρησιμοποίηση των εννοιών και των όρων που ο Κάρναπ είχε ήδη, αν και με πιο συγκρατημένο ύφος, εκθέσει. Η άμεση και τελεσιδική ετυμολογία του Σλικ, ενδεικτική των αντιδράσεων που αυτές οι θέσεις προκάλεσαν στους κόλπους του Κύκλου, ήταν ότι ακολουθώντας αυτό το δρόμο ο Νώυρατ αλλά και ο Κάρναπ εγκατέλειπαν τον εμπειρισμό.³² Κρίση προς εξέταση. Το σίγουρο αντίθετα είναι ότι το επαληθευτικό κριτήριο του νοήματος υφίσταται καίριο πλήγμα.

Θεωρώντας τη γλώσσα σαν τυποποιημένο σύστημα λογισμού μαθηματικού τύπου και υιοθετώντας μια συνταξική θεωρία που ταυτίζει την αλήθεια με τη λογική ακολουθία, οι δύο βασικοί εκπρόσωποι του φυσικαλισμού μοιάζουν, μάλλον, να καταλήγουν στη διαμόρφωση ενός συνταξικού, φορμαλιστικού κριτηρίου του νοήματος. Πράγμα που γεννά τεράστια προβλήματα: δεν μπορούμε να μιλήσουμε για νόημα ανεξάρτητο από την αναφορά και συνεπώς από τις εκτάσεις (μιλάμε για τους όρους των στοιχειωδών προτάσεων δάσης) εκτός κι αν διατηρήσουμε τη σημασιολογική (intensional) θεωρία του νοήματος διατυπωμένη, έστω, με συμβατιστικούς όρους. (Ας μην ξεχνάμε ότι ο Νώυρατ αναφέρεται στη ζωντανή γλώσσα της επιστήμης και όχι σ' ένα οποιοδήποτε φορμαλιστικό γλωσσικό ιδίωμα). Όπως κι αν έχουν τα πράγματα όμως θα πρέπει να φτάσουμε στο 1938 για να αποδεχτεί ο Κάρναπ τη Σημασιολογία (Σημαντική)³³ — και τους ορισμούς σε βάθος των εννοιών— στο πλαίσιο των τεχνητών γλωσσικών ιδιωμάτων που δεν έπαψε ποτέ να οικοδομεί και να προτείνει. Με δύο λόγια: αν

32. Για την «εγκατάλειψη του εμπειρισμού», βλ. Schlick, «Facts and Propositions, στον Hanfling», ο.π., σελ. 196-201 και την απάντηση του Hempel, στο ίδιο, «Some Remarks on Facts and Propositions» σελ. 201-204.

33. Το κυριότερο έργο του Carnap για τη Σημαντική είναι το μεγάλης σημασίας για την πορεία του λογικού θετικισμού *Meaning and Necessity*. The University of Chicago Press, Chicago 1947.

το νόημα αυτονομηθεί από την αναφορά, είναι πάντα εφικτό — θεωρία των έμμεσων ορισμών κτλ.— να καθορίσουμε το νόημα των όρων εντός ενός ιδιώματος· οι πρωταρχικοί όμως όροι του ιδιώματος τι νόημα (έστω κι εποπτικό) θα έχουν αν 1) δεν υποδηλώνουν εξω-γλωσσικές οντότητες ή διαδικασίες, 2) δεν υφίστανται σημασιολογικά κριτήρια καθορισμού του νόηματος των εννοιών ή όρων σε βάθος (π.χ. συμβατικοί ορισμοί, καρτεσιανοί ή αριστοτελικοί ορισμοί κτλ.).

Ο Μ. Σλικ επιτιθέμενος στον Νώυρατ εξηγούσε ότι το πρόβλημα των πρωτοκόλλων ήταν αυτό των θεμελίων της επιστήμης και ταυτόχρονα του εμπειρισμού: αν οι α.π. δεν αντανακλούν μια ατομικά διαρθρωμένη εξωτερική πραγματικότητα η επιστήμη στερείται αποδεικτικής θεμελίωσης και ο εμπειρισμός καταρρέει. Αργότερα ο Ράσελ κριτικάροντας ένα άρθρο του Χέμπελ —οπαδού του Νώυρατ και μεγάλης μορφής της αμερικάνικης φάσης του νεοθετικισμού δίπλα στον Κάρναπ— συντάσσεται με τον Σλικ (δολοφονημένο στο μεταξύ το 1936 από ένα παράφρονα σπουδαστή του) υποστηρίζοντας ότι η ιδιωτική εμπειρία είναι πρωταρχική και αποτελεί τό μόνο έγκυρο και αποδεικτικό θεμέλιο των ισχυρισμών της επιστήμης.³⁴ Θάπρεπε όμως να προσθέσουμε ότι οι τέτοιου είδους κριτικές διόλου δεν ταράζουν τον Νώυρατ. Αυτόν καθόλου δεν τον απασχολεί το περίφημο —και στο βάθος καντιανό— πρόβλημα της δυνατότητας της επιστήμης. Εφ' όσον η επιστήμη υπάρχει, είναι αναμφίβολα δυνατή. Τα υπόλοιπα είναι φλυαρίες. Δεν τον ενδιαφέρει εξάλλου ούτε η διαδικασία γένεσης των υποκειμενικών γνώσεων. Και πάνω απ' όλα δεν έχει καμιά πρόθεση να προσφέρει στην επιστήμη μια αποδεικτική θεμελίωση και μια ατράνταχτη δάση.

Η επιστημονική γνώση είναι εξ αρχής διυποκειμενική: δεν υπάρχουν ιδιωτικές γλώσσες πρωτοκόλλου. Προσάπτει στον Κάρναπ την ενδόμυχη προσήλωσή του στο φαινομεναλισμό που ο ίδιος θεωρεί —όπως κι ο Λένιν— μια απλή έκφυση του υποκειμενικού ιδεαλισμού. Ακόμη δεν υφίστανται «προνομιούχες» αποφάνσεις που θα ήταν δυνατό να χρησιμοποιηθούν για δάση της επιστήμης: μια οποιαδήποτε ενική απόφαση μπορεί να παίζει το ρόλο πρωτοκόλλου. Τα πρωτόκολλα με τη σειρά τους δεν «θεμελιώνουν»: χρησιμεύουν απλά για τον σχηματισμό προβλέψεων. Οι προβλέψεις είναι η «πεμπουσία της

34. Βλ. Β. Russell, *An Inquiry into Meaning and Truth*. Allen & Unwin 1940, London, κεφ. 10 («Basic Propositions»): «Με άλλα λόγια, η εμπειρική αλήθεια μπορεί να καθορισθεί από την αστυνομία. Αυτή η θεωρία όπως είναι προφανές σημαίνει ολοκληρωτική εγκατάλειψη του εμπειρισμού ή ουσία του οποίου είναι ότι μόνο οι εμπειρίες μπορούν να καθορίσουν το αληθές ή το ψευδές μιας μη ταυτολογικής πρότασης», σελ. 140.

επιστήμης» —και είναι άλλωστε προφανές ότι τα πρωτόκολλα χρειάζονται επίσης για τον *a posteriori* έλεγχο των προβλέψεων. Παρά τη δυσπιστία του Νώυρατ απέναντι σ' αυτό που αποκαλούσε ψευδορρασιοναλισμό του Πόπερ είναι προφανές ότι σ' αυτό το σημείο βρίσκεται κοντύτερα στον Πόπερ απ' οποιοδήποτε άλλο μέλος του Κύκλου. Ο ίδιος ο Πόπερ, που ο Νώυρατ είχε βαφτίσει «επίσημη αντιπολίτευση του Κύκλου», το αναγνωρίζει.³⁵

Η ανάλυση του Νώυρατ έχει λοιπόν ως αφετηρία τήν ύπαρξη της επιστήμης. Ύπαρξη ιστορική και συγκεκριμένη που καθορίζει κάθε παραπέρα έρευνα. Δεν υπάρχει, λέει ο Νώυρατ, *tabula rasa*. Βρισκόμαστε στη θέση ναυτικών που πρέπει να επιδιορθώσουν το καράβι τους στη μέση του ωκεανού. Δεν μπορούν να το αποσυναρμολογήσουν για να το ξαναφτιάξουν. Το μπαλώνουν από δω και από κει. Το καράβι είναι η επιστήμη, τα μπαλώματα οι ειδικές επιστημονικές θεωρίες. Κατ' ανάλογο τρόπο τα θεωρούμενα πρωτόκολλα είναι ιστορικά διαμορφωμένα. «Θεμέλια» της επιστήμης είναι εκείνες οι αποφάνσεις που οι επιστήμονες σε μια ορισμένη εποχή θεωρούν πρωταρχικής σημασία.³⁶ Ο Χέμπελ εξέφρασε αυτή την αντίληψη γράφοντας με αρκετή δόση δογματισμού και φιλαυτίας ότι: «το σύστημα των α.π. που θεωρούμε αληθινές είναι ιστορικά προσδιορισμένο με την έννοια ότι αντιπροσωπεύει το σύστημα που η ανθρωπότητα και οι επιστήμονες σε μια ορισμένη εποχή και ιδιαίτερα οι επιστήμονες του πολιτιστικού μας Κύκλου (εννοεί τον Κύκλο της Βιέννης) έχουν υιοθετήσει».³⁷ Αυτός ο ιδιότυπος σχετικισμός, που θυμίζει έντονα τις πολύ κατοπινές ιδέες του Τόμας Κουν για το ρόλο της επιστημονικής κοινότητας, ήταν απαράδεκτος για τους βιτγκενσταϊνιανούς του Wiener Kreis.

5. Συμβατισμός και εμπειρισμός· οι εικονοκλαστικές κοινωνιολογικές παρεκβάσεις του Νώυρατ

Η γλώσσα της ενιαίας επιστήμης αποτελείται από τις λογικο-μα-

35. Βλ. K. Popper, *Logic of Scientific Discovery*, Hutchinson, London 1959, παρ. 26.

36. Αντικατοπτρίζεται εν προκειμένω ο κοινωνιολογικός προσανατολισμός του Neurath που καθιστά, παραδόξως, τις επεξεργασίες του «προδρόμους», αν αυτή η λέξη έχει από ιστοριογραφική άποψη νόημα, της «αντίληψης» περί «επιστημονικής κοινότητας» του Thomas Kuhn. Προφανής είναι εξάλλου, εδώ, η συγγένεια με τον Duhem.

37. K. Hempel, «On the Logical Positivists' Theory of Truth», *Analysis*, January 1935, σελ. 57.

θηματικές ταυτολογίες, τις α.π. και τις μη α.π. Τυπικά αυτό που μας επιτρέπει να διακρίνουμε τις α.π. από τις μη-α.π. είναι ότι οι πρώτες είναι καταγραφές που περιέχουν πάντα ένα κύριο όνομα. Αυτή η εμφάνιση του κύριου ονόματος φαίνεται κάπως παράδοξη, αλλά τελικά επιτρέπει στον Νώυρατ να δείξει τη σχετικότητα των α.π. Κατά τον Νώυρατ ένα πρωτόκολλο έχει την εξής μορφή: «Πρωτόκολλο του 'Όττο στις 3.17': (στις 3.16' ο 'Όττο είπε: στις 3.15' υπήρχε μια καρέκλα στο δωμάτιο κι ο 'Όττο την είδε)». ³⁸ Πρόκειται για μια πραγματολογική απόφαση στο πλαίσιο της οποίας κάθε όρος, συμπεριλαμβανομένου και του κύριου ονόματος «'Όττο», μπορεί εύκολα να αντικατασταθεί από φυσικαλιστικές περιγραφές αρθρωμένες αποκλειστικά σε ποσοτικούς φυσικούς συντελεστές. Η ύπαρξη όμως των ονόματος 'Όττο στο πρωτόκολλο αποδεικνύει πως στην ουσία πρόκειται για μια «ερμηνεία». Μπορούμε να επαφιόμαστε στην αξιοπιστία του κυρίου 'Όττο ή όχι. Μπορεί να είναι αξιοσέβαστος επιστήμονας, ξεδιάντροπος απατεώνας, πεζότερα αλλοίθωρος.

Ας πάρουμε για παράδειγμα τα πρωτόκολλα στην ιστορική επιστήμη όπου καμιά εκ των υστέρων εμπειρική επαλήθευση δεν είναι δυνατή: εμπιστευόμαστε τους χρονογράφους, τους ιστορικούς της εποχής κτλ., χωρίς, παρ' όλα αυτά, να έχουμε την οποιαδήποτε εγγύηση για την αντικειμενικότητά τους. Δεν μπορούμε να είμαστε πολύ πιο σίγουροι στη φυσική. Τα πρωτόκολλα είναι σε τελευταία ανάλυση υποθέσεις. Η υποθετική φύση των πρωτοκόλλων ³⁹ είναι ίσως το μόνο μη-υποθετικό δεδομένο που διαθέτουμε. Από την άλλη μεριά, η επαγωγή εξαρτάται από μια συμβατική απόφαση: δεν είναι μόνο τα «θεμέλια» αδέβαια. Η επαγωγική μέθοδος της γενίκευσης είναι ακόμη πιο αδέβαια. Η επιστήμη δεν απολαμβάνει κανενός είδους παπικό αλάθητο. 'Όσο όμως κι αν απ' αυτές τις γραμμές αναδύεται η εικόνα ενός «ποπεριανού» Νώυρατ, ο Πόπερ έσπευσε να τον κατηγορήσει ότι είναι ένας αποστάτης του εμπειρισμού, ανίκανος να προτείνει μια μέθοδο αντικειμενικού ελέγχου των θεωριών. Περίεργη διαμάχη όπου τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούνται ενάντια στον πιο εξτρεμιστή από τους θετικιστές, μοιάζουν μ' αυτά που ο Πόπερ κι άλλοι μεταθετικιστές θα επικαλεστούν ενάντια στον αναρχισμό του Φεγερέαμπεντ. Σύμφωνα με τον Πόπερ, η ανασκευή της θεωρίας που υποστήρι-

38. Neurath, «Protocol Sentences», στον Hanfling, ο.π., σελ. 163.

39. 'Όχι μόνο οι καθολικοί νόμοι αλλά και οι προτάσεις δάσης (αποφάνσεις πρωτοκόλλου) είναι στην ουσία «υποθέσεις». Η άποψη αυτή σχετίζεται με την αρχή που ονόμασα «απροδιοριστία της επαγωγής». Βλ. Neurath, «Physicalismus», ο.π., σελ. 119 και Carnap, *LSL*, ο.π., σελ. 318.

Ξε την αποδεικτικότητα των πρωτοκόλλων είναι μια αναμφισβήτητη πρόδοος. Αλλά ο Νώυρατ απέτυχε να υποδείξει μια μέθοδο αποτίμησης των α.π. Διακηρύσσει ότι έχουμε το δικαίωμα να απορρίψουμε οποιαδήποτε α.π. που δεν συμβιδιάζεται με το corpus θεωριών της υπαρκτής επιστήμης. Είναι καταφανές ότι, αν αποδεχτούμε αυτή την άποψη, μπορούμε να διασώζουμε επ' άπειρο όποια θεωρία θέλουμε περιφρονώντας τις εμπειρικές ανακαλύψεις που τη διαψεύδουν. Ο Νώυρατ, λοιπόν, είναι ένοχος «συμβατιστικού ριζοσπαστισμού». Επανακάμπει απειλητικό το φάντασμα του ελάρατου Ντυέμ (Duhem).⁴⁰

Ο Πόπερ που απορρίπτει τη θετικιστική θεωρία του νοήματος —«νατουραλισμός» του νοήματος— προτείνει μια λύση του προβλήματος της ελεγχιμότητας της γνώσης μέσω των «αποφάνσεων βάσης»: πρόκειται για ενικές υπαρξικές αποφάνσεις. Ποτέ δεν μπορούμε να παραγάγουμε μια τέτοια απόφαση, από μια καθολική πρόταση χωρίς ν' αναφερθούμε σ' ορισμένες εμπειρικές αρχικές συνθήκες. Μια ενική απόφαση βάσης μπορεί να αντιφάσκει σε μια καθολική πρόταση. Συνδυάζοντας μια καθολική πρόταση (νόμο) με μερικές ενικές αποφάνσεις που περιγράφουν τις αρχικές συνθήκες, εξάγουμε απαγωγικά μια ενική α.β. που εμπειρικά ελέγχουμε. Αν τα αποτελέσματα του ελέγχου είναι αρνητικά, τότε ο νόμος ή η θεωρία από την οποία ο νόμος απορρέει, διαψεύδεται. Μόνο οι διαψεύσιμες θεωρίες είναι επιστημονικές. Σύμφωνα με τον Πόπερ, οι ε.α.β. ελέγχονται δια της παρατήρησης. Αυτή όμως η αποδοχή των εξωγλωσσικού χαρακτήρων των παρατηρήσιμων συμβάντων μπορεί να μας ωθήσει σ' ένα νέο ολίσθημα προς τον «ψυχολογισμό» του Βίτγκενστάιν. Για ν' αποφύγει αυτή την ανεπιθύμητη συνέπεια ο Πόπερ αρνείται να δώσει τον ορισμό του όρου «παρατηρήσιμος» που συγκαταλέγει ανάμεσα τους πρωταρχικούς (στερούμενους ορισμού) όρους της φιλοσοφίας της επιστή-

40. Η θέση Duhem-Quine αποτελείται από δύο σκέλη: α) καμιά επιστημονική υπόθεση δεν μπορεί να διαχέται μεμονωμένα. Οι εμπειρικές αντενδείξεις (διάψευση προβλέψεων κ.ο.κ.) πλήττουν θεωρητικά συστήματα στο σύνολό τους κι όχι μεμονωμένες υποθέσεις, β) είναι —κατά τον Quine πάντα κατά τον Duhem κατ' αρχήν— δυνατό να διασώσουμε οποιαδήποτε υπόθεση σε πείσμα των εμπειρικών καταμαρτυριών «αν επιφέρουμε τις απαραίτητες αλλαγές σε κάποια άλλα σημεία του θεωρητικού συστήματος στο οποίο είναι ενταγμένη. (Συμβολικά: α) [(H.A.→O)~.0]→~(H.A.) β) E A'(H.A')→~O (Duhem) και A'(H.A')→~O (Quine), όπου H=υπόθεση, A=βοηθητικές υποθέσεις και O,~O=εμπειρικά δεδομένα. Βλ. S. Hording (ed.), *Can Theories be Refuted?* Essays on the Duhem-Quine Thesis, Reidel, Dordrecht, 1976.

μης. Η πρακτική μας διδάσκει τι σημαίνει «παρατηρήσιμος». ⁴¹

Εν τούτοις, η κατηγορία που απαγγέλθηκε στον Νώρρατ ότι εγκατέλειψε τον εμπειρισμό, ηχεί κάπως υπερβολική. Δεν παραλείπει, άλλωστε, ο ίδιος να υπογραμμίζει ότι οι προβλέψεις επαληθεύονται δια της αναγωγής τους στα εμπειρικά δεδομένα. Ο Νώρρατ πιστεύει ότι η γέννηση μιας θεωρίας δεν είναι μια διπολική διαδικασία που διαδραματίζεται ανάμεσα στην εξωτερική πραγματικότητα και το σκεπτόμενο υποκείμενο. Πράγμα που σημαίνει ότι: α) ο σχηματισμός των επιστημονικών εννοιών δεν είναι μια επαγωγική διαδικασία, β) οι δεισμοί του τύπου υποκείμενο/αντικείμενο στερούνται νοήματος. Η φιλοσοφική θέση του Νώρρατ αποτελείται από δύο επί μέρους θέσεις: μια μεθοδολογική και μια που θα χαρακτήριζα, παρά τις διαμαρτυρίες που θα διατύπωνε ο ίδιος, οντολογική.

1) Η μεθοδολογική θέση αποκαλύπτει την ισχυρότατη επίδραση του Ντυέμ. Θα την εκφράσουμε λακωνικά: η επαγωγή δεν είναι λογική μέθοδος· δεν είναι ούτε η λογική της επιστημονικής ανακάλυψης, ούτε μια λογική μέθοδος επικύρωσης των επιστημονικών υποθέσεων.

«Το σύστημα υποθέσεων που δημιουργούμε δεν είναι μονοσήματα καθορισμένο...»· περισσότερο από ένα συστήματα θεωρημάτων ικανοποιούν τους όρους λογικής συνοχής και συμβιδιασιμότητας με τις παρατηρησιακές αποφάνσεις... η ίδια η επαγωγή στηρίζεται σε μια απόφαση». ⁴²

Τα γεγονότα, όπως έλεγε ο Ντυέμ, υποπροσδιορίζουν τις υποθέσεις. Πρέπει να γίνει σαφές ότι ο λογικός θετικισμός δεν ταυτίζεται με τον επαγωγισμό της βακωνιανής παράδοσης. Η επαγωγή, στη μέθοδο της οποίας ο Κάρναπ θ' αφιερώσει αργότερα μερικές από τις πιο σημαντικές μελέτες του, δεν είναι διόλου ευρετική. Είναι μια μέθοδος α posteriori επικύρωσης των επιστημονικών υποθέσεων που μας επιτρέπει να μετρήσουμε το βαθμό ορθολογικότητας μιας ή πολλών επιστημονικών παραδοχών. Έγραφε γύρω απ' αυτό το πρόβλημα ο Κάρναπ: ⁴³

«Δεν είναι δυνατό να προσδιορίσουμε ένα σύνολο κανόνων που θα μας επέτρεπαν να θεμελιώσουμε νέους νόμους στη βάση ήδη

41. Για τις ενικές αποφάνσεις βάσης στον Popper, βλ. *Logic of Scientific Discovery*, ο.π., παρ. 28.

42. Neurath, *Empiricism and Sociology*, ο.π., σελ. 407.

43. Carnap, *LSL*, ο.π., σελ. 317.

γνωστών αποφάσεων πρωτοκόλλου. Μιλάμε καμιά φορά για μιιά τέτοια σχέση θεμελίωσης ονοματίζοντάς την μέθοδο της επαγωγής. Μπορούμε να διατηρήσουμε αυτή την ονομασία, αλλά υπό ένα όρο: να καταστεί σαφές ότι δεν πρόκειται για μια αυθεντική μέθοδο, αλλά για μια πρακτική διαδικασία».

Κι επαναλαμβάνοντας τις διαπιστώσεις του Ντυέμ και του Πόπερ συμπλήρωνε ότι δεν υφίσταται κανένας επαγωγικός κανόνας για τον απλούστατο λόγο ότι:⁴⁴

«Το λογικό περιεχόμενο ενός νόμου, εξαιτίας της απεριόριστης καθολικότητάς του, ξεπερνάει πάντα το λογικό περιεχόμενο κάθε πεπερασμένης τάξης αποφάσεων πρωτοκόλλου».

Στο ίδιο έργο του ο Κάρναπ αναπτύσσει και την ιδέα του Νώυρατ, σύμφωνα με την οποία κάθε α.π. μπορεί να υποστεί μεταβολές, ενσωματώνοντας αυτές τις επεξεργασίες σε μια ντυεμανή προοπτική ανάλυσης που αποδέχεται ότι καμιά υπόθεση δεν είναι, μιλώντας αυστηρά, διαψεύσιμη μια και τίποτε δεν μας εμποδίζει να τη διατηρήσουμε, απορρίπτοντας την εκάστοτε α.π. που την αντικρούει (την «διαψεύδει»). Ο Κάρναπ και ο Νώυρατ πάνε ακόμη μακρύτερα προς την κατεύθυνση ενός ντυεμανού τύπου συμβατισμού, αλλά αυτή η πτυχή του έργου τους δεν θα μας απασχολήσει εδώ. Το ενδιαφέρον ήταν να δείξουμε, όπως δείξαμε, ότι για τη ριζοσπαστική πτέρυγα του Κύκλου η επαγωγική γενίκευση των ιδιωτικών εμπειρικών είναι λογικά άκυρη, αν όχι αδύνατη. Αν όμως οι επιστημονικές υποθέσεις δεν πλάθονται με το υλικό που παρέχουν οι προσωπικές εμπειρίες και παρατηρήσεις, η υποκειμενιστική, γενετική και ως εκ τούτου φαινομεναλιστική προσέγγιση της επιστημολογίας από τη μεριά των ορθόδοξων εμπειριστών δεν έχει πια κανένα νόημα. Οι νεοθετικιστές θα διακρίνουν στο εξής ανάμεσα στο πλαίσιο της ανακάλυψης από τη μια μεριά και το πλαίσιο της δικαιολόγησης (της επικύρωσης a posteriori των θεωριών) από την άλλη. Σ' ό,τι, αφορά το πλαίσιο της ανακάλυψης η λογική είναι ανίσχυρη και δεν έχει τίποτα να μας διδάξει: κάθε θεωρία μπορεί να προέρχεται από μια τελείως ιδιότυπη και μη υποκείμενη σε κανόνες πηγή έμπνευσης. Ο Κάρναπ και ο Νώυρατ είναι απολύτως σύμφωνοι επί του προκειμένου. Η διαφορά τους, ύστερα από την προοδευτική εγκατάλειψη του φαινομεναλισμού εκ μέρους του Κάρ-

44. Στο ίδιο, σελ. 317-318.

ναπ, έγκειται στο ότι ο Νώυρατ υποστηρίζει μια κοινωνιολογική θεωρία του πλαισίου της ανακάλυψης, πράγμα που αποτελεί αυτό καθαυτό μεγάλη καινοτομία στο χώρο του Κύκλου της Βιέννης, επισύροντας, άλλωστε, τα δύσπιστα ως αποδοκιμαστικά σχόλια της πλειοψηφίας των μελών του.

2) Η τελευταία διαπίστωση μας συνδέει αυτόματα με τη θέση του Νώυρατ που ονομάσαμε «οντολογική». Κατά τη γνώμη μου ο Νώυρατ απορρίπτει το δυισμό υποκειμένου εξωτερικής πραγματικότητας για λόγους που δεν έχουν τίποτα να κάνουν με τις λογικές δυσκολίες που αντιμετωπίζει μια σημασιολογική θεωρία της αλήθειας (σαν αυτή του Τάρσκι, λόγου χάρη).⁴⁵ Ο οντολογικός μονισμός του τον ωθεί σ' αυτή την κατεύθυνση. Για τον Νώυρατ, πράγματι, η θεωρία σύμφωνα με την οποία η σκέψη θα πρέπει ν' αντιστοιχεί στην πραγματικότητα —και να την αντανακλά, αντλώντας απ' αυτή την επιστημολογική της νομιμότητα— συνεπάγεται, άμεσα ή έμμεσα, ότι η ίδια η σκέψη δεν είναι υλική διαδικασία. Παραδοχή εξόχως θεολογική. Το υποκείμενο, είναι γι' αυτόν, ένα αντικείμενο κοντά στα άλλα αντικείμενα, προικισμένο με μια ειδική φυσικο-φυσιολογική δομή που το καθιστά ικανό ν' αναπτύσσει διαλογισμούς (πάντα «εκφρασμένους» μια κι ο Νώυρατ εξοβελίζει από το χώρο του επιστητού κάθε διάσταση του «ψυχισμού» που ενδεχόμενα θα παρέπεμπε σ' εσωτερικές, ενδόμυχες, ή εν γένει μη-παρατηρήσιμες διεργασίες) γύρω από τους νόμους που διέπουν την ύπαρξη, τη λειτουργία και τις σχέσεις των αντικειμένων μεταξύ τους καθώς και γύρω από τις δικές του επιστημονικές δημιουργίες θεωρούμενες, επίσης, σαν χωροχρονικά διατεταγμένα ενεργήματα, διανεμημένα σε σειρές αιτιακών σχέσεων ανάμεσα σε συμβάντα (δια μέσου της παραγωγής παρατηρήσιμων υλικών συνεπειών). Υποστηρίζοντας λοιπόν ότι η σκέψη αντιστοιχεί στην πραγματικότητα μετατρέπομαστε σε κήρυκες μιας αυταπόδεικτης ταυτολογίας: η υλική πραγματικότητα αντιστοιχεί στην υλική πραγματικότητα. Ο Νώυρατ όμως δεν ξαναανακαλύπτει το Σπινόζα, και ο μονισμός του δεν στερείται εσωτερικών διαρθρώσεων. Στο βάθος, η θέση του είναι ότι τα φυσικά εκείνα συμβάντα που ονομάζουμε αποφάνσεις αναφέρονται σε άλλα φυσικά συμβάντα που δεν είναι αποφάνσεις. Επιστημολογικά όμως είναι αδύνατο να συγκρίνουμε —ψάχνοντας προφανώς για αντιστοιχίες— την απόφαση α: «αυτή η εκκλησία χτίστηκε το 15ο αιώνα» με την ίδια την εκκλησία για να δούμε αν η εν λόγω απόφαση

45. Βλ. Α. Tarski, «The Semantic Conception of Truth», στο Ayer, *Logical Positivism*, ο.π., σελ. 52-82.

αληθεύει. Οφείλουμε να τη συγκρίνουμε με μια άλλη απόφαση, πληροφοριακού χαρακτήρα (παρουσιαζόμενη με τη μορφή α.π.) α': «η εκκλησία που βρίσκεται στην τοποθεσία Χ χτίστηκε —όντως— το 15ο αιώνα». Ο Χέμπελ υπεράσπισε με μεγάλη σαφήνεια αυτή την άποψη ενάντια στο Σλίκ.⁴⁶ Οι εναλλακτικές λύσεις είναι μόνο δύο: είτε συγκρίνουμε το φυσικό συμβάν «απόφαση» απομονώνοντας τη φυσική του διάσταση με ένα άλλο φυσικό συμβάν ή αντικείμενο, όπως, ας πούμε, μια αισθητηριακή παράσταση ((λ.χ. την παράσταση της εκκλησίας), ανακαλύπτοντας αναπόφευκτα ότι δεν υπάρχει κοινός παρονομαστής ανάμεσα στα δύο συγκρινόμενα μεγέθη (θα λέγαμε σ' αυτή την περίπτωση ότι η απόφαση αποτελείται από επτά ήχους κι ότι η αισθητηριακή παράσταση της εκκλησίας δείχνει πως το θεώμενο κτίσμα αποτελείται από τρεις ορόφους)· είτε συγκρίνουμε το φυσικό συμβάν «απόφαση» απομονώνοντας ακριβώς τη διάστασή του της λογικά αρθρωμένης απόφασης (μ' άλλα λόγια, τη συνταξική του διάσταση) με μια άλλη απόφαση. Σ' αυτή την περίπτωση ο κοινός παρονομαστής υπάρχει εφ' όσον η σύγκρισή μας αφορά στη λογική δομή και συγκρότηση δύο διαφορετικών αποφάσεων —φυσικών συμβάντων και όχι στο υλικό τους περιεχόμενο.

Κι αν αυτή η άποψη παραμένει ακόμα λίγο σκοτεινή, μπορούμε εύκολα να την ξεκαθαρίσουμε πηγαίνοντας λίγο μακρύτερα από το Νύουρατ και συμπληρώνοντάς την μ' ορισμένες ιστορικού χαρακτήρα επεξηγήσεις. Στους κόλπους του γενικού συστήματος των φυσικών διαδικασιών, μορφοποιείται ιστορικά ένα υποσύστημα αποτελούμενο από καταγραφές, εξιστορήσεις, έντυπα κτλ. Ο Καρλ Πόπερ θα το ονόμαζε κόσμο υπ' αριθμό 3.⁴⁷ Και πρόκειται, στην περίπτωσή μας, πράγματι για έναν κόσμο υπ' αριθμό 3 μόνο που —κι εδώ βρίσκεται μια ουσιαστική διαφορά με τον Πόπερ— το σύνολο των συμβάντων που τον συναπαρτίζουν, συμπεριλαμβανομένων των «Ιδεών», ορίζονται κατά τη γνώμη μου με τρόπο αυστηρά νομιναλιστικό. Τούτο το υποσύστημα «διαμεσολαβποιεί» τη σχέση ανάμεσα στα υποκείμενα της γνώσης και τις υλικές συνθήκες της βιολογικής και κοινωνικής ύπαρξής τους ή, απλούστερα, τη σχέση που η κλασική φιλοσοφία συνόψιζε με το δίπτυχο υποκείμενο/αντικείμενο. Είναι τώρα προφανές πως το υποσύστημά μας είναι το καράβι εν πλώ, για το οποίο μιλούσε ο Νύουρατ: η επιστήμη. Δεν μπορούμε να προσεγγίσουμε τον

46. Hempel, στον Hanfling, ο.π., σελ. 202.

47. Για τον κόσμο υπ' αριθμό 3 του Κ. Popper βλ. «Epistemology without a Knowing Subject» στο *Objective Knowledge*, Oxford U.P. Oxford 1979⁴, σελ. 106-153.

«εξωτερικό» κόσμο χωρίς τη διαμεσολάβηση αυτού του υποσυστήματος των συσσωρευμένων στην πορεία της ανθρωπότητας γνώσεων και πληροφοριών που λειτουργούν σαν γέφυρα. Από την άλλη μεριά, τα υλικά συμβάντα εντάσσονται στο υποσύστημα με τη μορφή αποφάνσεων που συμβιούν ή αλληλοαποκλείονται (η επιστημονική πρόοδος είναι άλλωστε μια ανέλιξη δια μέσου αποκλεισμών). Δεν ελέγχουμε τον τρόπο με τον οποίο τα πράγματα όντως είναι, αλλά τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι λένε ότι είναι. Μπορούμε να διατυπώσουμε την ίδια ιδέα θυμίζοντας ότι για τον Κάρναπ οι λογικές σχέσεις ανάμεσα σε προτάσεις εξαρτώνται από τους συνταξικούς κανόνες που υιοθετήσαμε. Μια πρόταση ρ είναι το απαγωγικό συμπέρασμα μιας υπόθεσης Β στο πλαίσιο ενός συστήματος κανόνων· αυτό δεν σημαίνει πως η ίδια λογική σχέση συνεπαγωγής θα υφίσταται και σε ένα διαφορετικό πλαίσιο. Η επιλογή των κανόνων σύνταξης είναι ολοκληρωτικά συμβατική. Στη λογική, υποστηρίζει ο Κάρναπ μ' ένα περιφημό αφορισμό του, δεν υπάρχει ηθική.⁴⁸ Καθένας είναι ελεύθερος να διαλέξει τους λογικούς κανόνες που ανταποκρίνονται στις προθέσεις του, αρκεί να τους ανακοινώσει ευθύς εξ αρχής, Φθάνουμε έτσι στην καρδιά της αντίληψης του Νόυρατ: όλα αυτά ισχύουν και γι' αυτόν αν προστεθεί ότι η επιλογή ενός οποιουδήποτε συστήματος κανόνων μ' όλο το συμβατικό της χαρακτήρα δεν αποτελεί μια απλή αυθαιρεσία, αλλά είναι, αντίθετα, ιστορικά προσδιορισμένη. Οι επιστήμονες λοιπόν προκειμένου να αποφασίσουν τι είναι και τι δεν είναι αληθές θα εξετάσουν αποφάνσεις των οποίων οι λογικές ακολουθίες ή ανακολουθίες προσδιορίζονται από το σύστημα των ιστορικά καθιερωμένων γνώσεων και τις συνταξικές δομές που το συγκροτούν σαν ιδιαίτερο γλωσσικό ιδίωμα.

Αξίζει ίσως να σημειωθεί εδώ ότι έτσι ο Νόυρατ απαντάει εκ των προτέρων και σε μια ακόμη αντίρρηση που διατυπώθηκε ενάντια στο φυσικαλισμό. Η αντίρρηση είναι ότι μια θεωρία που ταυτίζει την αλήθεια και τη λογική ακολουθία έχει ίσως νόημα στο πλαίσιο μιας πανλογιστικής αντίληψης (Χέγκελ) ή μιας αντίληψης που διακρίνει το λογικό νόημα των προτάσεων από τη φυσική διαδοχή των γλωσσικών στοιχείων, ενώ στα πλαίσια του φυσικαλισμού που, σύμφωνα με την άποψη όσων εγείρουν τούτη την αντίρρηση, ούτε πανλογιστικός είναι

48. «Καθένας είναι ελεύθερος να φτιάξει τη δική του λογική, δηλαδή τη δική του μορφή γλώσσας όπως αυτός θέλει. Το μόνο που ζητάμε απ' αυτόν είναι να εκθέσει με σαφήνεια τις μεθόδους του και να δώσει συντακτικούς κανόνες αντί φιλοσοφικά επιχειρήματα», Carnap, *LSL*, σελ. 52.

ούτε την προαναφερθείσα διάκριση υιοθετεί, η ίδια θεωρία καταντά μια τεράστια ανοησία. Πράγματι, τα φυσικά συμβάντα είναι όλα λογικά συμβιβάσιμα αναμεταξύ τους· σαν φυσικό συμβάν μια απόφαση είναι λογικά ακόλουθη με οποιαδήποτε άλλη απόφαση — φυσικό συμβάν, ακόμα και με τη λογική άρνησή της, αρκεί να μην επιχειρήσουμε να γράψουμε τη μια εκεί όπου είναι ήδη γραμμένη η άλλη (αποφεύγοντας έτσι τις μουτζούρες!). Αν δηλαδή οι αποφάνσεις εξετασθούν αποκλειστικά από την υλική φυσική πλευρά τους, οι μόνες σχέσεις που θα τις διέπουν, θα είναι σχέσεις χωροχρονικής διαδοχής και τοποθέτησης. Σε καμιά περίπτωση δεν θα είναι, συνεπώς, σχέσεις λογικής ακολουθίας. Ένας από τους αξιολογότερους μελετητές του νεοθετικισμού, ο F. Barone (Μπαρόνε) επέμεινε, μέσα στον οίστρο του νεοκαντιανισμού του, σ' αυτό το επιχείρημα⁴⁹ που προσωπικά θεωρώ, άσχετα από την ενδεχόμενη αποδοχή ή όχι του φυσικαλισμού, αρκετά σαθρό. Ο Νώυρατ θα παρατηρούσε απλούστατα ότι το λογικό νόημα των προτάσεων διαφέρει από τη χωροχρονική διαδοχή τους στο μέτρο, ακριδώς, που το λογικό νόημα εξαρτάται από τους ιστορικά διαμορφωμένους συμβατικούς κανόνες που δεσμεύουν τη χρήση των γλωσσικών στοιχείων και περιορίζουν τις δυνατότητες συνδυασμών τους. Θα συμπλήρωνα επ' αυτού, και νομίζω ότι δεν προδίδω έτσι τη σκέψη του Νώυρατ, πως και αυτοί οι συμβατικοί κανόνες σύνταξης είναι μεταφράσιμοι —όποιος ενδιαφέρεται μπορεί να αναλάβει το μάλλον ανούσιο έργο της μετάφρασης— στη φυσικαλιστική γλώσσα: Πρόκειται για κοινωνικές ρυθμίσεις και επιταγές που επιβάλλουν ένα ορισμένο είδος συμπεριφοράς μπροστά σ' ένα ορισμένο είδος αποφάνσεων. Η φυσικαλιστική επιστήμη, έγραφε ο Νώυρατ, δεν έχει «βάθος»: αρκείται στην «επιφάνεια». Αποδέχομαι τη λογική αρχή της μη-αντίφασης, σημαίνει ότι αν διαβάσω, φερ' ειπείν, μια πρόταση σύμφωνα με την οποία «ο ήλιος καίει κι είναι δροσερός», θα κραυγάσω αναπόδραστα: «αντίφαση» (Ας συγκρίνουμε αυτή την τοποθέτηση του ζητήματος με τη φυσικαλιστική ερμηνεία της ψυχολογίας του Κάρναπ που αναλύσαμε επί τροχάδην). Από την άλλη μεριά όμως, μπορώ άριστα να δεχτώ αυτή την πρόταση ως ορθή, αν απορρίψω την αρχή της μη-αντίφασης. Το ότι ασπάζομαι ή όχι αυτή την αρχή είναι απλά θέμα ιστορικής συγκυρίας (μια βιολογική εξελικτική ανάλυση, πάντως σαν αυτήν του K. Lorenz μου φαίνεται επί του προκειμένου πιο αξιόπιστη).

Ο Νώυρατ ήταν πεισμένος πως η υιοθέτηση κάποιων θεωριών

49. F. Barone, *Il neopositivismo logigo*, ο.π., σελ. 333.

(χωριστά από την υιοθέτηση ταυτολογικών λογικών κανόνων) δεν εξαρτάται διόλου, από την «αλήθειά» τους με τη σημασία που οι κλασικοί εμπειριστές αποδίδουν στον όρο. Κατ' αυτόν οι κοινωνιολογικοί παράγοντες είναι πρωταρχικοί. Ο Κάρναπ περιγράφει όμορφα στην *Αυτοβιογραφία* του τη σαρκαστική διάθεση που προκαλούσε στον Νώυρατ ο ακαδημαϊκός εμπειρισμός ενός Σλικ. Για τον «ελέφαντα» του Κύκλου της Βιέννης η οικοδόμηση της ενιαίας φυσικαλιστικής επιστήμης ήταν στην ημερήσια διάταξη για ένα λόγο που δεν είχε τίποτα να κάνει με την ενύπαρκτη σ' αυτό το εμπειριστικό πρόγραμμα «αλήθεια». Ο φυσικαλισμός δεν είναι ούτε αληθέστερος ούτε ψευδέστερος από τις υπόλοιπες φιλοσοφικές θεωρίες αφού, κοντά σ' άλλα, όχι μόνο δεν είναι «φιλοσοφική» θεωρία, αλλά αμφισβητεί ριζικά τη δυνατότητα απόδοσης ενός οποιουδήποτε νοήματος σε τέτοιες θεωρίες. Η αναγκαιότητα των φυσικαλιστικών επεξεργασιών προκύπτει από τη διαδικασία βιομηχανοποίησης των σύγχρονων κοινωνιών. Η βιομηχανοποίηση και η τεχνική πρόοδος καταφέρνουν βαρύ πλήγμα στο αίτημα υπερφυσικών ερμηνειών που διέκρινε τις καθυστερημένες κοινωνίες κι επιτάσσουν την ανάπτυξη των άμεσα συνδεδεμένων με τις παραγωγικές δυνάμεις και τη βιομηχανική τεχνολογία φυσικών επιστημών. (Θα ήθελα εδώ να σημειώσω παρενθετικά ότι, παραδόξως, ο Νώυρατ σε πολλά γραφτά του αποκρούει τόσο τον οικονομισμό της 2ης Διεθνούς, όσο και τον ηθικό νεοκαντισμό ορισμένων επηρεασμένων από τη «φιλοσοφία των αξιών» του Ρίκερτ και του Βίντελμαντ, αυστρομαρξιστών.) Ο Κάρναπ μας πληροφορεί ακόμα — χωρίς να κρύβει μια, ανάμικτη με τη συμπάθεια που αισθάνεται για το Νώυρατ, αποδοκιμασία— ότι ο τελευταίος είχε πολλές φορές την τάση ν' αποκλείει ορισμένα προγράμματα λογικής και επιστημονικής έρευνας στη βάση μιας ανάλυσης των πολιτικών τους διαστάσεων. «Οι γενικές τάσεις της επιστημονικής έρευνας, έγραφε ο Νώυρατ, «δεν είναι ποτέ κοινωνικά ουδέτερες παρά το γεγονός ότι συχνά δεν κατέχουν πρωτεύουσα θέση στους κοινωνικούς αγώνες». ⁵⁰ Στο βάθος, ο Νώυρατ αισθανόταν ότι είναι ο Βλαδίμηρος Ίλιτς του Κύκλου της Βιέννης: η φιλοδοξία του ήταν να παρουσιάσει μια φυσικαλιστική εκδοχή του ιστορικού υλισμού εκμεταλλευόμενος τις συμβολές του μπηχεδιοριστικού κινήματος στις αμερικάνικες κοινωνικές επιστήμες του μεσοπολέμου. Η κοινωνιολογία ως επιστήμη της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι μέρος της φυσικαλιστικής επιστήμης. Ο Νώυρατ όμως δεν προσφέρει αξιόλογες μεθόδους αναγωγής ακούμενος στην

50. Neurath, *Empiricism and Sociology*, ο.π., σελ. 403.

παρουσίαση γενικών κατερθύσεων. Δεν είναι τεχνικός, είναι οραματιστής. Πιστεύει πως ο φυσικαλισμός θα διαδεχτεί τον μηχανιστικό υλισμό. Μάταια ο Κάρναπ προσπάθησε να τον πείσει ότι ο υλισμός, ό,τι ένδυμα κι αν φορέσει, είναι μια μεταφυσική όπως ακριβώς και ο ιδεαλισμός. Αναγνωρίζοντας τις ατέλειες του μηχανιστικού υλισμού, την απλοϊκότητα των αντιλήψεων ενός Χάικελ κι άλλων μηχανιστών του 19ου αιώνα, ποτέ δεν παραδέχτηκε ότι είναι δυνατό να αντιμετωπισθούν ισότιμα ο υλισμός κι ο ιδεαλισμός. Οι μεταφυσικές παρεκκλίσεις του υλισμού είναι επουσιώδεις κι εύκολα εξαλείψιμες (παύοντας, π.χ., να θεωρητικολογούμε γύρω από την «ουσία» της ύλης, ανάγοντας την ύλη στα υλικά — παρατηρήσιμα — συμβάντα). Ο ιδεαλισμός από την άλλη μεριά δεν είναι παρά μια αντιδραστική μεταφυσική.

Θα έπρεπε τώρα να συμπληρώσω ότι η θεμελιώδης έννοια της φυσικαλιστικής κοινωνιολογίας είναι η έννοια της «τάξης». Η θεμελιώδης αρχή της ανάλυσης, η συμπεριφορά των τάξεων και οι αγώνες τους, στο εσωτερικό ενός κοινωνικοοικονομικού σχηματισμού. Αυτή η επιστημονική κοινωνιολογία απολήγει στη διατύπωση προβλέψεων που συμπροσδιορίζουν την πορεία των γεγονότων στο βαθμό που και η θεωρία είναι, καθαυτή, μια μορφή πρακτικής. Για το Νύουρατ, η φυσικαλιστική κοινωνιολογία αντιπροσωπεύει την πιο σύγχρονη μορφή υλισμού, είναι ένα εργαλείο προώθησης του κινήματος των εργαζομένων και της κοινωνικής επανάστασης.⁵¹

6. Όψιμες μεταλλαγές του φυσικαλισμού

Ο Ρούντολφ Κάρναπ που συμεριζόταν τις περισσότερες από τις πολιτικές αντιλήψεις του Νύουρατ — αν και με συγκρατημένη μετριοπάθεια — αρνήθηκε πάντα ν' αναμίξει τις πολιτικές του ιδέες με τις επιστημονικές του επιδιώξεις. Τηρεί μια ζηλότυπη ουδετερότητα απέναντι στις αντιμαχόμενες φιλοσοφικές θεωρήσεις. Προσεγγίζει τα προβλήματα του φυσικαλισμού με μια οπτική αποκλειστικά επιστημολογική. Όπως ακριβώς και ο αρχικός φαινομεναλισμός, ο φυσικαλισμός του είναι αυστηρά «μεθοδολογικός». Δέχεται τις παρανέσεις του Νύουρατ στο μέτρο και μόνο που συμβάλλουν την αποσαφήνιση μεθοδολογικών προβλημάτων. Έτσι, γύρω στα 1938, ο Κάρναπ καταλήγει σε μια νέα διατύπωση του φυσικαλισμού, απλούστατη στην

51. Στο ίδιο, σελ. 410-411.

αυστηρότητά της αυτή τη φορά.⁵² Εγκαταλείπει το διαχωρισμό ανάμεσα σε ΓΠ και ΣΓ για να προτείνει μια νέα διάκριση προεπιστημονική γλώσσα/επιστημονική γλώσσα (διατηρείται παρ' όλα αυτά η διχοτομία τυπικού και υλικού τρόπου έκφρασης). Οι περιοχές αυτών των δύο γλωσσών διασταυρώνονται και εν μέρει αλληλοκαλύπτονται. Η περιοχή που από κοινού αποτελείται αποκλειστικά από κατηγορήματα παρατηρήσιμων πραγμάτων και —ιδού ένας νεωτερισμός— ενδιαθετικά (dispositional) κατηγορήματα.

Ονομάζουμε αυτό το επίπεδο, περιοχή N_1 (πραγματολογική γλώσσα). Το επίπεδο N_2 ή επιστημονική γλώσσα απαρτίζεται από όρους αναγώγιμους σ' αυτούς του N_1 . Για παράδειγμα: ο όρος «ελαστικότητα» στο N_1 αντιστοιχεί στον ποσοτικό συντελεστή ελαστικότητας στο N_2 (ή ακόμα: N_1 : κρύο, N_2 : θερμοκρασία ψ). Το N_1 παρέχει επαρκή βάση αναγωγής του συνόλου της επιστημονικής γλώσσας. Η πρώτη επιταγή του φυσικαλισμού ικανοποιείται πλήρως: η ύπαρξη μιας ενιαίας γλώσσας της επιστήμης είναι εξασφαλισμένη. Ο Κάρναπ διευκρινίζει όμως ότι, αντίθετα με ό,τι πίστευε παλιότερα, αν όλοι οι όροι του N_2 είναι αναγώγιμοι σ' αυτούς του N_1 , δεν ισχύει πλέον ανάμεσά τους η μονόδρομη σχέση ορισιμότητας που αποτελούσε το κλειδί του Κατασκευαστικού Συστήματος της Λογικής Δομής του Κόσμου (LSW). Ο όρος, για παράδειγμα, «ηλεκτρικό πεδίο» ανάγεται στους όρους «μάζα», «σώμα», «ηλεκτρική φόρτιση», αλλά δεν ορίζεται απ' αυτούς. Αυτή η εξασθενημένη εκδοχή του φυσικαλισμού ακολουθεί την περίφημη «φιλελευθεροποίηση του εμπειρισμού» που ο Κάρναπ κήρυξε το 1936 χρονολογία που συμπίπτει με το Anschluss των χιτλερικών στην Αυστρία και τη μαζική μετακίνηση των πρωτεργατών του Κύκλου προς τις ΗΠΑ (ο Κάρναπ εγκαταστάθηκε στο Σικάγο). Όπως η αναγωγιμότητα δεν ισοδυναμεί με την ορισιμότητα, έτσι και η επαληθευσιμότητα δεν αποτελεί πια αναγκαία συνθήκη για να διαθέτει μια πρόταση νόημα. Την αντικαθιστά το πολύ πιο φιλελεύθερο κριτήριο της «ελεγεξιμότητας» (testability). Η φιλελευθεροποίηση του εμπειρισμού συμπίπτει από την άλλη μεριά με την (επι)στροφή των νεοθετικιστών προς τη Σημαντική —δήμα που πραγματοποιήθηκε χάρι στα διδάγματα που ο Κάρναπ αποκόμισε από τις μεταμαθηματικές επεξεργασίες του Τάρσκι και τη σημασιολογική θεωρία του της αλήθειας.

52. Βλ. Carnap, «Foundations of the Unity of Science», στον Hanfling, ο.π. 112-129. Το κείμενο αυτό είναι γραμμένο μετά το περίφημο —γιατί σφραγίζει την «φιλελευθεροποίηση του εμπειρισμού»— «Testability and Meaning» (1936-37) — ανατυπ., στο H. Feigl και M. Scriven (eds), *Readings in the Philosophy of Science*, New York 1953.

Ο Κάρναπ δεν διατάζει πια να χρησιμοποιεί την έννοια της αλήθειας στη σημαδεολογική της διάσταση, εγκαταλείποντας τους περιορισμούς —αλλά και τ' αδιέξοδα— της αποκλειστικά συνταξικής και φορμαλιστικής οπτικής. Κατ' αυτόν τον τρόπο, άλλωστε, το πρόβλημα της λογικής καθολικότητας των νομολογικών προτάσεων που ανάγκασε τον Σλικ να θεωρήσει τους επιστημονικούς νόμους σαν μη αυθεντικές αποφάνσεις, βρίσκει μια λύση. Οι νόμοι είναι δυνατό πλέον να χαρακτηρισθούν σαν αυθεντικές κι αντιστοιχούσες στην πραγματικότητα αποφάνσεις, δια μέσου της αποτίμησης του βαθμού μερικής επικύρωσης που τους διχοτετούν οι συλλεχθείσες εμπειρικές ενδείξεις (ολική μαρτυρία). Ο Κάρναπ, λοιπόν, κατορθώνει γύρω στα 1938 να απομονώσει τα δύο επιστημολογικά θέματα στα οποία θ' αφιερώσει στο εξής το μεγαλύτερο μέρος της δραστηριότητάς του: την αντιμετώπιση των επιστημονικών θεωριών σαν εν μέρει ερμηνευμένων αξιωματικών, φορμαλιστικών συστημάτων και τη θεμελίωση μιας πιθανολογικής λογικής της επαγωγικής επαλήθευσης.

Μένει να δούμε αν το δεύτερο αίτημα του φυσικαλισμού, η ενότητα των φυσικών νόμων, δρχήκε επίσης, το 1938, μια ικανοποιητική απάντηση. Ο Κάρναπ απαντά, με ειλικρίνεια, όχι. Η γλώσσα της επιστήμης είναι ενιαία και οικουμενική. Πρόκειται όμως για μια τυπική ενότητα. Ο πραγματικά φιλόδοξος στόχος, η ενοποίηση των επιστημονικών νόμων, ξέχωρα από την ενιαία γλωσσική τους έκφραση, δεν έχει ακόμα υλοποιηθεί. Δεν είναι ακόμα δυνατό να καταλήξουμε στους βιολογικούς ή κοινωνιολογικούς νόμους εξάγοντάς τους απαγωγικά από τους νόμους της φυσικής. Ο στόχος μένει πάντα στόχος.

Ο Κάρναπ εκφράζει την πεποίθηση ότι αυτή η κατάσταση δεν θα διαιωνισθεί. Θα έπρεπε όμως να επισημάνουμε, πράγμα που οι πρωτεργάτες του λογικού θετικισμού δεν έκαναν πάντα με την απαραίτητη σαφήνεια, τη θεμελιώδη διαφορά που υφίσταται ανάμεσα στο πρώτο και το δεύτερο αίτημα του φυσικαλιστικού κινήματος. Στην πρώτη περίπτωση έχουμε να κάνουμε με τη δυνατότητα άρθρωσης ενός φορμαλιστικού συστήματος που θα επιτρέπει την αναγωγικότητα ή την αμοιβαία μεταφρασιμότητα δύο γλωσσικών ιδιωμάτων. Στη δεύτερη περίπτωση, αντίθετα, η διάσταση της αναγωγής είναι πέρα από κάθε αμφισβήτηση, οντολογική, αφού αυτό που εμποδίζει την υλοποίηση του αιτήματος είναι το ανεπαρκές επίπεδο των συνθετικών γνώσεών μας, οι αδυναμίες των φυσικών επιστημών, οι ελλείψεις εμπειρικές μας ανακαλύψεις. Ο Νώουρατ δεν ενδιαφερόταν για την ενοποίηση των νόμων της επιστήμης που θεωρούσε, όπως ο Σλικ, απλές οδηγίες για την παραγωγή συνθετικών αποφάνσεων. Μ' αυτή την έννοια ο φυσι-

καλισμός του, παρά το ριζοσπασισμό που τον διακρίνει, είναι λιγότερο φιλόδοξος απ' αυτόν του Κάρναπ της «φάσης της Σημαντικής». Σε πείσμα της «ουδετερότητας» του ο Κάρναπ δεν κατορθώνει ν' αποκρύψει, αλλά μόνο να μεταμφιέσει, τον ενδόμυχο υλισμό του.

Μετά το 1945 και το θάνατο του Νάουρατ στο Λονδίνο, οι συζητήσεις γύρω από το φυσικαλισμό γίνονται όλο και πιο σπάνιες. Οι πιο ενδιαφέρουσες συμβολές πάνω στο θέμα είναι, χωρίς αμφιβολία, εκείνες του Χέρμπερτ Φάιγκλ (H. Feigl). Ο ίδιος ο Κάρναπ θα επαναπροσδιορίσει τις δικές του αντιλήψεις απαντώντας το 1963 σ' ένα άρθρο του Φάιγκλ,⁵³ εμμένοντας παρ' όλα αυτά, σε τελευταία ανάλυση, στην ουσία των προηγούμενων τοποθετήσεών του, αφού κατά τη γνώμη του ο φυσικαλισμός συντίθεται πάντα από δύο μείζονες θέσεις: α) μια θέση-πρόταση, σύμφωνα με την οποία οφείλουμε να εκφραζόμαστε σε μια γλώσσα της οποίας οι αποφάνσεις είναι διυποκειμενικές επιβεβαιώσιμες· μια τέτοια γλώσσα, εξάλλου, είναι αρκετά πλούσια για να εκφράσει το σύνολο των αποφάνσεων που έχουν νόημα, β) όλοι οι νόμοι της φύσης, συμπεριλαμβανομένων των βιολογικών και κοινωνικών νόμων, είναι λογικά επακόλουθα των νόμων της φυσικής, των νόμων, με δύο λόγια, που ισχύουν για τις μη-οργανικές φυσικές διαδικασίες. Η δεύτερη θέση παραμένει, το 1963 όπως το 1938, μια υπόθεση. Το πρόβλημα όμως που τίθεται και που ο Κάρναπ αποφεύγει να αντιμετωπίσει στην οντολογική του διάσταση είναι το εξής: πρέπει να θεωρήσουμε, άραγε, όπως ο Φάιγκλ τη δεύτερη θέση σα μια εμπειρική απόφαση (έστω υποθετικής φύσης) ή μήπως θα έπρεπε να περιορίσουμε δραστικά το δελτηνεκές της ισχυριζόμενοι πως δεν αφορά παρά την τυπική επιλογή ενός ιδιώματος; Ο Κάρναπ⁵⁴ εξετάζει το επίπεδο των βιολογικών θεωριών καταλήγοντας στο ότι η έννοια της ανάδυσης (emergence) βασικό εμπόδιο στην αναγωγή του βιολογικού στο φυσικοχημικό, είναι μια μεταφυσική ψευδοέννοια κληρονομημένη από τον αλήστου μνήμης βιταλισμό. Το σύνολο των εμπειρικών ενδείξεων που διαθέτουμε ενισχύουν τη δεύτερη θέση του φυσικαλισμού, πράγμα που προσθέτει κύρος στην άποψη του Φάιγκλ για την ύπαρξη μιας «συστηματικής ταυτότητας»⁵⁵ (εμπειρικού χαρακτήρα) χάρη στην οποία κάθε βιολογικό ή ψυχολογικό κατηγορημα. Παρά το ότι αποδέχεται, όπως είπαμε, αυτή την αντίληψη ο Κάρναπ, παραμένοντας

53. Βλ. τη συμβολή του H. Feigl στον Schilpp, *The Philosophy of R. Carnap*, ο.π., κυρίως όμως H. Feigl, «The Mental and the Physical», *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, II, 1958.

54. Στον Schilpp, ο.π., σελ. 882-886 («Herbert Feigl on Physicalism»).

55. Στο ίδιο, σελ. 885 κ.ε.

δέσμιος της θετικιστικής νοοτροπίας, επιμένει ότι, ανεξάρτητα από τις θετικές εμπειρικές μαρτυρίες, η ιδέα της συστηματικής ταυτότητας ή μάλλον η απόφαση που την εκφράζει ανήκει στη μεταγλώσσα κι αφορά την επιλογή των όρων συγκρότησης και σύνταξης της γλώσσας-αντικείμενου. Από το 1940 ήδη, ο Κάρναπ εξηγούσε, θεμελιώνοντας εννοιολογικές διακρίσεις που όχι άδικα ο P. Jacob (Π. Ζακόμπ) παρατήρησε ότι πλησιάζουν σ' αυτές του Κουν, ⁵⁶ ότι τα ερωτήματα που αναφέρονται σε οντότητες πρέπει να χωριστούν με δύο κατηγορίες: ⁵⁷ α) τα εσωτερικά σε μια γλώσσα-αντικείμενο: τι είδους οντότητες η γλώσσα αυτή, σύμφωνα με τα προδιαγραφμένα όριά της, περιέχει, β) τα εξωτερικά σε σχέση με τη γλώσσα-αντικείμενο, που ανήκουν στη μεταγλώσσα: ποιές είναι οι οντότητες που η γλώσσα-αντικείμενο πρέπει να περιέχει και ποιά είναι η υπόστασή τους (π.χ. το ιδίωμα περιλαμβάνει ή όχι αφηρημένα αντικείμενα, είναι αυτά αναγώγιμα σε μια νομιναλιστική βάση κ.ο.κ.). Τα εσωτερικά ερωτήματα έχουν πάντα αντικειμενική αν και κοινότοπη, σχεδόν προφανή, απάντηση. Οι λύσεις, αντίθετα, που θα δοθούν στα εξωτερικά ερωτήματα, εξαρτώνται από τις επιλογές του κατασκευαστή της μεταγλώσσας και ως εκ τούτου δεν είναι ποτέ αντικειμενικές κι εμπειρικά τεκμηριωμένες. Καθένας είναι ελεύθερος να «μιλάει τη γλώσσα που προτιμάει», είτε αυτή είναι νομιναλιστική, είτε είναι ρεαλιστική, ουσιοκρατική κτλ. Αν αυτά τα ιδιώματα είναι αρθρωμένα με λογική συνοχή μπορούν άριστα να συνυπάρξουν σε μια βάση συμπληρωματικότητας («αρχή της ανοχής» που θα υποστηρίξει αργότερα και ο Nelson Goodmann (Νέλσον Γκούντμαν)). ⁵⁸

Δεν έχουμε συνεπώς το δικαίωμα να θεωρήσουμε, όπως ο Φάιγκλ, τη δεύτερη θέση σαν μια εμπειρική απόφαση. Πρόκειται για απλή υποκειμενική προτίμηση. Δεν θα επιμείνω άλλο σ' αυτό. Θάθελα μόνο να συμπληρώσω ότι είμαι απόλυτα σύμφωνος με τον Κάρναπ: πρόκειται πράγματι για μια προτίμηση. Μόνο που δεν είναι τόσο απλή όσο εκείνος φαντάζεται. Γιατί αυτό που τον ωθεί στο να υποιδώσει τη δεύτερη θέση σε «απλή προτίμηση» είναι η εμμονή του, παρά τις μύριες όσες τροποποιήσεις, φιλελευθεροποιήσεις, αναπροσαρμογές και υποχωρήσεις, στο νεοθετικιστικό κριτήριο του νοήματος στο πεδίο της επιστήμης. Πράγματι, ακόμα και στα 1963 ο Κάρναπ, παρ' ότι

56. P. Jacob, *L'empirisme logique*, Ed. de Minuit, Paris 1960, σελ. 234.

57. Carnap, «Empiricism, Semantics and Ontology», στο *Meaning and Necessity* ο.π., σελ. 205-221.

58. Βλ. N. Goodmann, *The Structure of Appearance* (1951), Reidel, Dordrecht 1971, σελ. 99.

δεν αμφισβητεί πλέον το νόημα μη-επαληθεύσιμων εμπειρικών προτάσεων, επιμένει στον εξοβελισμό τους από το χώρο της επιστήμης που αποτελείται αποκλειστικά από επαληθεύσιμες προτάσεις. Και είναι προφανές ότι η δεύτερη θέση δεν είναι, εν κατακλείδι, ούτε επαληθεύσιμη ούτε διαψεύσιμη. Έτσι, ένας νεοθετικιστής σεβόμενος εαυτόν θα αρνηθεί πεισματικά να την κατατάξει στις υποστηρίξιμες αποφάνσεις όπως αδικαιολόγητα κάνει ο Φάιγκλ. Η δεύτερη θέση δεν είναι παρά μια ευχή. Αν όμως απορρίψουμε ολοκληρωτικά τα νεοθετικιστικά κριτήρια του νοήματος, η δεύτερη θέση μετατρέπεται σε βασικό και πλήρη νοήματος άξονα ενός προγράμματος μεταφυσικής έρευνας, κατά την έκφραση του Πόπερ. Και τα διαφορετικά προγράμματα μεταφυσικής έρευνας δεν είναι καθόλου ισοδύναμα. Ο βαθμός αποδεξιμότητας του καθενός εξαρτάται από την ποσότητα εννοιολογικών προβλημάτων που πετυχαίνει να λύσει. Σ' αυτή τη βάση θα έπρεπε λοιπόν να επιχειρήσουμε μια αποτίμηση του φυσικαλιστικού προγράμματος. Δεν χωράνε δέβαια επί του προκειμένου διαστικές απαντήσεις. Μου φαίνεται, παρ' όλα αυτά, ότι το φυσικαλιστικό πρόγραμμα ορίζει, κυρίως στη βιολογία, μια κατεύθυνση έρευνας που υπό ορισμένες προϋποθέσεις είναι ακόμα γόνιμη: όχι σαν μια επιστημολογική θεωρία, αλλά σαν ένα κανονιστικό ιδεώδες οντολογικού αναγωγισμού. Θα έπρεπε ίσως να συμπληρωθεί, για ν' αποφευχθούν οι μονοσήμαντες ερμηνείες, ότι οι αρθρωμένες γύρω από ένα φυσικαλιστικό πρόγραμμα έρευνες είναι δυνατό ν' ακολουθούν ποικίλες κατευθύνσεις. Δεν είναι καθόλου απαραίτητο αυτές να συνδυάζονται με τις περί αναγωγιμότητας αντιλήψεις του κλασικού μηχανισμού, και στο χώρο, για παράδειγμα, της εμπειρικής ψυχολογίας ο δομικός φυσικαλισμός της μορφολογικής σχολής εδράζεται κατά βάση στην αναλογία ανάμεσα στον αντιατομιστικό χαρακτήρα της πρόσληψης παραστάσεων και την φυσική έννοια του ηλεκτρομαγνητικού πεδίου (που είναι κατ' αρχήν ασυμβίβαστη με τον κλασικό τουλάχιστο μηχανισμό). Παρ' ότι το οικοδόμημα της μορφολογικής ψυχολογίας υπέστη πολλαπλά ρήγματα στην σύγκρουσή του με τα αποτελέσματα των πειραματικών ελέγχων δεν μπορούμε, νομίζω, να θεωρήσουμε ότι αποτελεί εκφυλιζόμενο ερευνητικό πρόγραμμα,⁵⁹ ιδιαίτερα αν λάβουμε υπ' όψη μας το ενδιαφέρον που οι γενικές του υποθέσεις παρουσιάζουν, εξ αιτίας της καθολικότητάς τους και του υψηλού γνωστικού τους περιε-

59. Για τον ορισμό των «εκφυλιζόμενων ερευνητικών προγραμμάτων», βλ. I. Lakatos, «Methodology of Scientific Research Programmes», στο *Philosophical Papers*, τόμ. 1, Cambridge U.P., Cambridge 1980² σελ. 33 κ.ε.

Αμ. Μεταξόπουλος

χομένου. Υπ' αυτή λοιπόν την έννοια το φυσικαλιστικό ερευνητικό πρόγραμμα δεν εξάντλησε ακόμα πλήρως τα αποθέματά του. Μπορεί ακόμα να λεχθεί ότι και η δυναμική προοπτική του ή, διαφορετικά, οι αντικειμενικές υποσχέσεις αύξησης του γνωστικού περιεχομένου,⁶⁰ συγκριτικά με αντίθετα προγράμματα που διατηρεί, κάθε άλλο παρά έχουν ολοσχερώς απισχνανθεί.

60. Για τις «αντικειμενικές υποσχέσεις» ενός ερευνητικού προγράμματος, βλ. P. Urbach, «The Objective Promise of a Research Programme», στο G. Radnitzky & G. Andersson (eds), *Progress and Rationality in Science*, Reidel, Dordrecht 1978, σελ. 99-117.